

ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ : ความหมายของ ประชาสังคม

เอนก เหล่าธรรมทัศน์*

1. ความหมายของประชาสังคม

ประชาสังคม (Civil society) ในความเห็นของผู้เขียน หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ (State) กับปัจเจกชน (Individuals) โดยจุดเน้นของประชาสังคม ได้แก่ :

1. ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถขึ้นากำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร

2. ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แกร่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม

แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น ย้ำว่าสังคมประกอบด้วย 3 ส่วน ซึ่งได้แก่ รัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ซึ่งต้องเป็นอิสระต่อกัน แต่ก็ต้องโยงใยเกี่ยวข้องกัน, ต้องขัดแย้งคัดค้านกันได้ แต่ก็ต้องปรองดองประสานสามัคคีกันไปด้วย

*รองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจมีคำถามว่า วงวิชาการสังคมศาสตร์ไทยก็เคยสนใจเรื่องประชาสังคมมาแล้ว ไม่ใช่หรือ ดังจะเห็นว่ามิงงานวิจัยและหนังสือจำนวนมากในอดีตที่พูดถึง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม”⁽¹⁾ ตอบได้ว่า “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ล้วนเป็นกลุ่มอย่างหนึ่งที่อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน ในแง่นี้จึงถือได้ว่าองค์กรหรือกลุ่มชนเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม แต่การศึกษาเรื่อง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ที่ผ่านๆ มานั้นมักเน้นด้านความขัดแย้ง เน้นการแข่งขันหรือต่อสู้กันเป็นสำคัญ แต่แนวในการศึกษาประชาสังคมของผู้เขียนจะเน้นที่การประสานสามัคคีและการร่วมมือ หรือรวมตัวของกลุ่มต่างๆ รวมทั้ง “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” เข้าด้วยกันเป็นประชาสังคม แต่ประชาสังคมที่จะสร้างขึ้นนั้นต้องเป็นประชาสังคมที่มุ่งเคลื่อนไหวเพื่อลดอำนาจหน้าที่ และบทบาทของรัฐต่อสังคมลงไปด้วย มิใช่เป็นประชาสังคมที่คอยแต่จะแก่งแย่งแข่งขันชิงกันเอาสิทธิประโยชน์จากรัฐแต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น

กล่าวอีกแง่หนึ่งคืองานว่าด้วย “กลุ่มผลประโยชน์” “ชนชั้น” และ “ขบวนการทางสังคม” ในอดีตมักไม่สนใจว่ารัฐจะมีอำนาจหน้าที่มากมาย หรือมีขนาดและขอบเขตใหญ่โตมหาศาลแค่ไหน หากมุ่งจะจับประเด็นว่า มีกลุ่มอะไรบ้างในสังคมและกลุ่มต่างๆ เหล่านี้พยายามผลักดันแย่งชิงเอากฎหมาย นโยบาย

และทรัพยากรจากรัฐมาได้อย่างไร แต่แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น อยากให้กลุ่มต่างๆ หรือสถาบันต่างๆ ในสังคมเข้าไปมีอำนาจและบทบาทในงานของส่วนรวมโดยเข้าไปแทนรัฐหรือเข้าร่วมไปกับรัฐด้วย โดยทั่วไปแล้วผู้เขียนอยากให้รัฐ “ทำ” อะไรให้น้อยลง อยากให้ประชาสังคม “ทำ” อะไรได้มากขึ้น บทบาทของประชาสังคมในความคิดของผู้เขียนไม่ได้มีเพียงการยื้อแย่งเอานโยบาย และผลประโยชน์จากรัฐ แต่ยังอยู่ที่การรณรงค์ผลักดันให้รัฐลดขนาด, อำนาจ และบทบาทลงไป

อนึ่ง ยังมีงานก่อนหน้านี้ของสำนักวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเน้นเรื่องชุมชน ซึ่งชุมชนนี้ก็อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชนเหมือนกัน⁽²⁾ เช่นนี้ถามว่าแนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนต่างกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร? คำถามนี้พอจะตอบได้ว่า สำนักวัฒนธรรมชุมชนนั้นมักจะมองว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มก่อนที่จะคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมนั้น จะเกิดที่ชนบทเป็นหลักหรือเกิดที่ชนบทเท่านั้น ทั้งยังชอบมองด้วยว่าเมื่อชนบทเปลี่ยนเมือง คนจะสูญเสียสำนึกความเป็นชุมชนกลายเป็นปัจเจกชนโดดเดี่ยวหรือคนจะเห็นแก่ตัวเองเสียหมด แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนมักจะมองว่า เมืองและการพัฒนาเป็นศัตรูของการรวมตัวรวมกลุ่ม ส่วนชนบทและเกษตรกรรม นั้นแหละคือฐานที่มั่นหรือแปลงบ่มเพาะของชุมชน⁽³⁾

ส่วนแนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น แม้จะยอมรับว่าการสร้างชุมชนหรือกลุ่มก่อนต่างๆ ในชนบทเป็นเรื่องสำคัญ แต่ขณะ

เดียวกันก็เห็นจะต้องสร้างประชาสังคมในเมืองด้วยเช่นกัน ผู้เขียนไม่เชื่อว่าเมืองและการพัฒนาเป็นอุปสรรคขัดขวางการสร้างชุมชนประชาสังคมเสมอไป อันที่จริงศัพท์คำว่าประชาสังคมในภาษาอังกฤษเอง คือ Civil society ก็ขึ้นยี่ห้อความเป็นเมือง บ่งบอกว่าประชาสังคมในยุโรป เมื่อแรกเกิดนั้นเกิดในเมืองหรือนคร ชาวเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลาง (อันหมายถึง พ่อค้าวานิช ช่างฝีมือ ปัญญาชน ทนายความ แพทย์ อาชีพอิสระทั้งหลาย) นั่นแหละคือกลุ่มคนที่มาร่วมกันสร้างประชาสังคม และประชาสังคมนั้นก็เริ่มจากในเมืองนั่นเอง ยิ่งในภาษาเยอรมันแล้ว คำว่าประชาสังคมนั้นก็คือ Burgerliche Gesellschaft ซึ่งคำนี้จะแปลว่าสังคมชาวเมืองก็ได้ ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าการก่อรูปประชาสังคมในเยอรมันนั้นเป็นผลงานที่ชาวเมืองริเริ่มขึ้นมาตั้งแต่อดีต⁽⁴⁾

จริงอยู่ภาพที่เราได้เห็นกันมานั้น ชวนให้คิดว่าเมื่อมีชีวิตชาวเมืองสมัยใหม่แล้ว คนไทยมักจะกลายเป็นปัจเจกชนที่ไม่สนใจเรื่องส่วนรวม แต่ผู้เขียนเชื่อว่าการเป็นเมืองหรือเข้าสู่ความทันสมัยนั้น ในขั้นแรกมันจะปลดปล่อยคนออกจากชนบจาริดเดิมให้กลายเป็นปัจเจกชนที่อิสระเป็นตัวของตัวเอง ไม่นานาตรร้อนใจต่อใครคนอื่น หรือต่อสังคมส่วนรวม แต่สักระยะหนึ่งคนในเมืองจะสนใจเปลี่ยนตัวเองจากการเป็นปัจเจกชนสุดขั้ว กลายเป็นปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกของประชาสังคมไปได้ ดังจะเห็นว่าในรอบกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา พ่อค้า

นักธุรกิจจำนวนมาก ซึ่งก็คือชาวเมืองนั่นเอง ได้รวมตัวกันเป็นหอการค้า และสมาคมธุรกิจต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมากมายในกรุงเทพฯ และปริมณฑลยังได้เกิดประชาสังคมในรูปแบบใหม่ๆ เช่น ขบวนการจ.ส. 100 ซึ่งอาศัยสถานีวิทย์ และโทรศัพท์มือถือ สร้างกันขึ้นเป็นเครือข่ายโยงใยผู้คนให้คิดถึงปัญหาการจราจรอันเป็นเรื่องของส่วนรวม และช่วยกันแก้ไขด้วยการรายงานสภาพการจราจรสู่กันฟัง และเมื่อไม่นานมานี้ก็เกิดขบวนการลานคนเมือง ประชาคมกรุงเทพฯ ขึ้น อันสมาชิกส่วนใหญ่คือคนชั้นกลางที่ห่วงใยเมืองหลวงทั้งหลายนั่นเอง

ผู้เขียนเชื่อว่าอาศัยความคิดเรื่องประชาสังคมอันถูกต้อง ผนวกเข้ากับมาตรการ กลไก กติกาต่างๆ ที่รัฐและกลุ่มประชาสังคมทั้งหลายจะเสนอกันออกมา จะทำให้สังคมเมือง สังคมสมัยใหม่ของไทยสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็งขึ้นได้

แนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนนั้น แม้จะรวมถึงกลุ่มและองค์กรที่ไม่ผิดกฎหมาย (หรืออาจผิดกฎหมายแต่ชอบธรรม) แทบทุกประเภท แต่ผู้เขียนให้น้ำหนักกับกลุ่มหรือองค์กรอันเกิดจาก 1) “คนแปลกหน้า” 2) มารวมตัวกันอย่างสมัครใจสามารถเข้าหรือออกจากสมาชิกภาพของกลุ่มหรือองค์กรนั้นโดยเสรี และ 3) การทำงานในองค์กรหรือกลุ่มนั้นต้องเป็นไปอย่างคนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกัน

สามข้อนี้หมายความว่าอย่างไรใน

รายละเอียด?

ประการแรก คน “แปลกหน้า” หมายถึงคนทั่วไปที่ไม่ใช่เครือญาติกันองค์กรประชาสังคมที่สำคัญต้องไม่ใช่องค์กรของบุคคลในครอบครัวเดียวกันหรือเป็นเครือญาติกัน คำว่า “แปลกหน้า” ยังหมายถึงไม่ใช่การรวมตัวกันที่มุ่งเอาแต่เพื่อนฝูงหรือคนใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก่อนแล้วแต่อย่างเดียว องค์กรประชาสังคมที่สำคัญต้องเป็นองค์กรที่เปิดรับสมาชิกที่เป็นคนแปลกหน้า เป็นคนอื่นคนไกลเข้ามาด้วยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ประการที่สอง สามารถเข้าหรือออกจากสมาชิกภาพของกลุ่มอย่างสมัครใจ แม้ว่า การบังคับคนเข้ากลุ่ม หรือการบังคับไม่ให้คนออกจากกลุ่มอาจจะเป็น เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง เติบโต แต่นั่นก็ไม่ใช่หัวใจของการสร้างประชาสังคมของเรา ประชาสังคมของเราต้องเน้นความสมัครใจ และการให้เสรีภาพในการเข้าหรือออกจากกลุ่ม ในแง่นี้กลุ่มน้องใหม่ปี 1 ที่บีบบังคับให้นักศึกษาปีที่หนึ่งทุกคนต้องเข้าเชียร์และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม แม้จะทำให้กลุ่มน้องใหม่ดูเข้มแข็ง มีกิจกรรม มีความสามัคคี แต่ก็ไม่ใช่ประชาสังคม ในความหมายของผู้เขียน

ประการที่สาม การที่พูดว่าการพัฒนาในองค์กรหรือกลุ่มประชาสังคมนั้นต้องทำกันอย่างผู้คนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกันนั้น ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มีการบังคับบัญชากันเลย ซึ่งยิ่งองค์กรหรือกลุ่มใหญ่โตขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งต้อง

มีความสัมพันธ์แบบสูงกว่าต่ำกว่าของสมาชิกเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ต้องใครหรือกลุ่มทางประชาสังคมของเรานั้น ที่สำคัญต้องไม่ทำงาน หรือถือปฏิบัติต่อกันแบบผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ โดยเฉพาะต้องไม่เป็นแบบมุลนายกับไพร่หรือทาส ในแง่นี้ผู้เขียนจึงไม่ถือว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ซึ่งมีอยู่มากมายและกลายรูปไปต่างๆ กันในสังคมไทยจะเป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม

มาถึงตรงนี้ผู้อ่านคงพอจะเห็นแล้วว่าแนวคิดเรื่องประชาสังคมของผู้เขียนเป็นแบบเสรีนิยม และค่อนข้างจะเป็นประชาธิปไตย แต่เพื่อให้เข้าใจและมองเห็นแนวคิดผู้เขียนมากขึ้นก็ต้องกล่าวเพิ่มเติมว่า แนวคิดประชาสังคมของผู้เขียนนั้นได้ซึมซับหรือยืมแนวคิดอื่นๆ ดังนี้เข้าไปด้วย

1. แนวคิดเรื่องการเมืองคือกิจการเพื่อส่วนรวม คือกิจการที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม (Politics = Civil virtue)⁽⁵⁾ โปรดสังเกตว่าสำหรับนักการเมืองและประชาชนส่วนใหญ่ตลอดจนองค์กรหรือกลุ่มชุมชนสมาคมจำนวนมากของไทยนั้น การเมืองหมายถึง การได้มาซึ่งอำนาจเหนือส่วนรวมและใช้อำนาจนั้นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนตนหรือเฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม แม้แต่ในวงวิชาการรัฐศาสตร์แนวเสรีนิยมในทุกวันนี้ก็ยอมรับกันว่า การเมืองคือการแข่งขันหรือแย่งชิงสิ่งต่างๆ อันมีคุณค่าในสังคมด้วยกติกาและกระบวนการอันเป็นที่ยอมรับกันหรือในความเห็นของนักลัทธิมาร์กซ์ การเมืองคือการที่ชนชั้นต่างๆ เข้าต่อสู้แย่งชิงอำนาจรัฐ

กันเป็นต้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาเรื่องกลุ่ม
ผลประโยชน์ก็ดี เรื่องชนชั้นก็ดี และเรื่อง
ขบวนการทางสังคมก็ดี จึงจำเป็นที่จะต้อง

พิทักษ์ปกป้องและ
แสวงหาผลประโยชน์
ให้เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม
เป็นหลัก ในการศึกษา
เรื่องประชาสังคมของ
ผู้เขียนนั้นไม่รังเกียจการ
ร่วมกลุ่ม และพฤติกรรม
ของกลุ่ม ที่เน้นเรื่อง
เฉพาะส่วน เฉพาะตน
แต่ผู้เขียนต้องการย้ำ
เรื่องของส่วนรวมให้มาก
ขึ้น ย้ำให้เฉพาะส่วน
เฉพาะกลุ่ม คิดถึง
เรื่องราวและข้อเสนอของ
ตนเองด้วยสายตาของ
ส่วนรวมให้มากขึ้น หรือ
ให้มองเห็นเรื่องเฉพาะ
ส่วน เฉพาะกลุ่มของตน
ด้วย สายตาที่ยาวไกล
มากขึ้น สรุปแบบ
เดอต็อกเกอร์วิลล์ (de
Tocqueville) ว่าผู้เขียน
ต้องให้กลุ่มและองค์กร
ประชาสังคมต่างๆ มี

ผลประโยชน์เฉพาะส่วนที่เรืองปัญญา (enlight-
ened self interest) ซึ่งจะเป็นอย่างนั้นได้
ต้องย้ำการสอนให้กลุ่มและองค์กรต่างๆ มี
จริยธรรมเพื่อส่วนรวม (civic virtue) ที่ใหญ่

กว่าและแผ่ไกลกว่าการคิดและทำเพื่อประโยชน์
เฉพาะหน้าของตนเอง⁽⁶⁾

“อาศัยความคิดเรื่อง ประชาสังคม อันถูกต้อง พนวกเข้า กับมาตรการ กลไก กติกาต่างๆ ที่รัฐและ กลุ่มประชาสังคม ทั้งหลายจะเสนอกัน ออกมา จะทำให้ สังคมเมือง สังคม สมัยใหม่ของไทย สร้างประชาสังคมที่ เข้มแข็งขึ้นได้”

2. แนวคิดเรื่อง
ความเป็นพลเมือง
(citizenship)⁽⁷⁾ คนไทย
โดยทั่วไปใช้ คำว่า
ประชาชน (people)
ราษฎร (subject) และ
พลเมือง (citizen) แทบ
จะแทนกันได้ประหนึ่ง
ว่าสามคำนี้เป็นคำเดียวกัน
ความจริงแล้ว
“ประชาชน” (people)
มีมาทุกยุคทุกสมัย
หมายถึงคนที่ไม่ใช่
ผู้ปกครอง (non-ruler)
ในสมัยโบราณนั้น
ประชาชนเป็นไพร่หรือ
ทาส เกือบทั้งหมด
หมายถึงมีสถานะที่ต่ำ
เป็นลูกน้องเป็นข้าช่วงใช้
ของขุนนางหรือเจ้าที่ดิน
การเมืองสมัยใหม่ได้
ปลดปล่อยประชาชนจาก
การเป็นไพร่หรือทาส
ให้กลายเป็นเสรีชน ที่มี

สถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน รวมเรียก
อดีตไพร่ อดีตทาสและขุนนาง-เจ้าที่ดิน
รวมทั้งชนชั้นใหม่ๆ ทั้งหลายทั้งหมดว่า ราษฎร
ในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐ

และต้องยึดถือปฏิบัติตัวตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นกันหมด พระราชภารกิจของพระปิตมหาราชก็คือการทำให้ประชาชนไทยกลายเป็นราษฎรเหมือนกันหมด นี่คือนิยามสำคัญของการเลิกไพร่และเลิกทาสในประเทศสยาม

ในประเทศตะวันตกนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ก็คือการเปลี่ยนราษฎรให้เป็นพลเมือง โดยความหมายของพลเมืองนั้นคือราษฎรที่นอกจากเสียภาษีและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้วยังต้องมีบทบาทและอำนาจบทบาททางการเมืองคืออย่างน้อยมีสิทธิไปเลือกตั้ง แต่ที่ยิ่งไปกว่านั้น คือ มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ต่อทางการบ้านเมือง ทั้งยังมีสิทธิเข้าไปร่วมในการทำกิจต่างๆ เพื่อส่วนรวมร่วมไปกับรัฐด้วย ราษฎรนั้นเป็นฝ่ายรับกฎหมาย นโยบาย และกิจการหรือกิจกรรมของรัฐ พลเมืองนั้นอาจเป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องกฎหมาย นโยบาย และกิจการของรัฐตามที่ตนเองเห็นพ้องต้องกัน ราษฎรที่ดีนั้นเป็นฝ่ายรับ และอ่อนน้อมง่าย ส่วนพลเมืองที่ดีนั้นต้องเป็นฝ่ายรุกได้ และต้องไม่เฉื่อยเฉื่อย หากเป็นคนที่ยากมีส่วนร่วมอยากเข้าช่วยทำและสามารถเข้าทำการต่างๆ แทนรัฐได้มากพอควร ราษฎรนั้นจะคิดว่าตนเองเป็นผู้น้อย ส่วนพลเมืองจะคิดว่าตนมีสิทธิมีเสียงมีส่วนร่วมในบ้านเมือง

เป็นที่น่าเสียดายว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นประชาธิปไตยของเรานั้น ไม่ได้เปลี่ยนให้ราษฎรเป็นพลเมืองสักเท่าไร ที่จริง

แล้วเราไม่ค่อยได้ตระหนักกันด้วยว่าการเป็นพลเมืองนั้นต่างกับราษฎรตรงไหน ประชาชนไทยส่วนใหญ่ปฏิบัติตนเยี่ยงราษฎร ยิ่งประชาชนคนชั้นล่างโดยเฉพาะที่เป็นเกษตรกรยากจน ยิ่งมองตนเองเป็นผู้ไม่ค่อยรับการอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่ พูดอีกนัยหนึ่งคือพวกเขาคิดและปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ทั้งหลาย ประดุจที่ครั้งหนึ่งไพร่คิดต่อหรือปฏิบัติต่อมูลนาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดานักการเมืองที่ปลงสมัครับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในเขตพื้นที่ชนบทก็เปรียบเสมือนมูลนายสมัยใหม่ที่ให้ความอุปถัมภ์แก่ชาวชนบท การรวมตัวของคนไทยที่สำคัญจึงมักไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงราบระหว่างคนที่ค่อนข้างเท่าเทียมกัน หากกลับเน้นการสร้างความสัมพันธ์เชิงตั้งระหว่าง “ผู้ใหญ่กับผู้น้อย” เสียมากกว่า

แนวคิดประชาสังคม ซึ่งเน้นความจำเป็นในการปลูกฝังทัศนคติให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็นพลเมือง จะทำให้พวกเขาเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ที่ทัดเทียมกันและเข้าสู่การเป็นประชาสังคมที่ผู้คนค่อนข้างเท่าเทียมกัน การย้าแนวคิดเรื่องพลเมืองยังจะทำให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง ปรารถนาการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของส่วนรวม ชักนำให้เขาเข้าร่วมในประชาสังคมและดำเนินการนำพาประชาสังคมไปในทิศทางที่เข้าร่วมกับรัฐ หรือเข้าทำการแทนรัฐในการแก้ปัญหาของส่วนรวมได้ดียิ่งขึ้น

อนึ่งการเน้นให้ผู้คนในประชาสังคมตระหนักว่าตนไม่ได้เป็นเพียงสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน ชนวรรค สมาคม เฉพาะทางหนึ่งๆ เท่านั้น หากยังเป็น

พลเมืองร่วมกัน จะทำให้ประชาสังคมก้าวพ้นจากผลประโยชน์แคบๆ ของเฉพาะกลุ่ม เฉพาะส่วนไปได้ด้วย

แนวคิดเรื่อง Virtue ซึ่งย้ำว่าการเมืองคือ กิจกรรมเพื่อส่วนรวม หรือกิจกรรมที่มีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม และแนวคิดเรื่อง active citizenship ซึ่งย้ำความสำคัญของการมีพลเมืองที่กระตือรือร้นในกิจการส่วนรวม หรือกิจการบ้านเมือง ทั้งหมดนี้ก็คือความคิดเรื่อง Civic republicanism⁽⁸⁾ ซึ่งเป็นแนวคิดในครั้งเกิดประชาธิปไตยในเมืองอิสระตอนปลายยุคกลางของยุโรป ก่อนที่จะเข้าสู่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นักคิดสำคัญของตระกูลความคิด Civic republicanism นี้ก็คือ แมคเคียเวลลี (Machiavelli) ซึ่งได้แรงบันดาลใจ และแง่คิดจากประสบการณ์ของการปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงของนครรัฐในกรีก⁽⁹⁾

แนวคิด Civic republicanism นี้มีส่วนสร้างประเพณีการเมืองที่ย้ำการสร้างประชาชนให้เป็นพลเมือง ซึ่งทั้งกระตือรือร้นทั้งมีจริยธรรมในกิจการบ้านเมือง อันเป็นประเพณีของชาวเมืองในยุโรปในศตวรรษที่ 14-16 และก็เป็นประเพณีของชาวยุโรปที่อพยพไปตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมอเมริกาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวได้ว่าประชาธิปไตยสมัยใหม่ของตะวันตกเริ่มจากแนวคิด Civic republicanism มาจนถึงศตวรรษที่ 19 จึงเริ่มถูกแทนที่ด้วยแนวคิดเสรีนิยมสายปัจเจกนิยม (Liberal-individualist) ซึ่งลดความสำคัญของชุมชนหรือสังคม แต่หันไปเชิดชูการสร้างปัจเจกชน และก็เป็น

ปัจเจกชนที่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ชุมนุม สมาคม เพื่อดำเนินการพิทักษ์ปกป้องหรือเรียกร้องเอาประโยชน์เฉพาะตน-เฉพาะส่วน ทั้งนี้พวกเสรีนิยมสายปัจเจกนิยม (Liberal-individualist) เชื่อว่าขอแต่ให้มีสังคมขนาดใหญ่ และมีการแข่งขันทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่างๆ อย่างยุติธรรม ก็จะทำให้ผลประโยชน์เฉพาะตน-เฉพาะส่วนต่างๆ เกิดดุลยภาพระหว่างกันเอง เกิดเป็นอะไรที่ใกล้เคียงกับผลประโยชน์ส่วนรวมได้⁽¹⁰⁾

บัดนี้ เหตุการณ์และความเป็นจริงต่างๆ ในสังคมประชาธิปไตยตะวันตกได้ชี้แล้วว่าแนวคิดที่ย้ำแต่การเมืองแบบแย่งชิงหรือแบ่งปันผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ในสังคมนั้น จะไม่นำไปสู่ดุลยภาพกันได้เอง จำเป็นต้องหันมาปลูกฝังอุดมการณ์ที่เน้นการเมืองในฐานะกิจกรรมเพื่อส่วนรวมกันมากขึ้น จึงทำให้นักคิดหลายท่าน เช่น เควนติน สกินเนอร์ (Quentin Skinner) เป็นต้น ได้รื้อฟื้นแนวคิดแมคเคียเวลลี (Machiavelli) เรื่อง Civic republicanism ขึ้นมาใหม่ ในส่วนไทยเราเองนั้น หลายปีมานี้ก็มีผู้เสนอให้มองการเมืองเสียใหม่ให้เป็นเรื่องเพื่อส่วนรวม เพื่อคุณธรรมกันมากขึ้น ในวงสนทนา หรือในสื่อมวลชนต่างๆ ก็ล้วนแต่มีบทวิพากษ์วิจารณ์ว่านักการเมืองไทยเหลวแหลก โกงกิน ส่วนกลุ่มต่างๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวในเรื่องใดๆ ก็มักจะถูกมองว่า ทำไปเพื่อประโยชน์เฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม ในส่วนของพรรคการเมืองที่คิดถึงการเมืองว่าต้องเป็นไปเพื่อคุณธรรมอย่างชัดเจน ในยุคหนึ่ง

ก็คือพรรคพลังธรรม อย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่าการเคลื่อนไหวให้การเมืองมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม ให้การเมืองลดความแตกแยกขัดแย้งระหว่างกลุ่มลงนั้น ยังต้องทำอีกมาก และยิ่งเราจะส่งเสริมให้คนไทยสร้างกลุ่มประชาสังคมขึ้นมาเรื่อยๆ ก็ยังต้องส่งเสริมแนวคิด Civic republicanism มิฉะนั้นการเมืองของไทยจะยิ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้ง แข่งขัน ชิงดี ชิงเด่น เพื่อประโยชน์แคบๆ มากขึ้นนั่นเอง

3. แนวคิดเรื่องพหุนิยมแบบอังกฤษ (English Pluralist State Theory) ซึ่งแพร่หลายในตอนปลายศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 อันได้แก่ งานเขียนของ แฮโรลด์ ลาสกี (Harold Laski), ฟิกกิส (J.N. Figgis), และโคล (G.D.H. Cole) เป็นต้น⁽¹¹⁾ และโดยหลักใหญ่ใจความแล้ว นักคิดอังกฤษเหล่านี้ชี้ว่า รัฐสมัยใหม่ ซึ่งรวมทั้งรัฐประชาธิปไตยต่างพากันผูกขาดอธิปไตย ไม่ยอมแบ่งอำนาจกับกลุ่ม ชุมชน และสถาบันทางสังคม ไม่เหมือนรัฐในยุคกลาง ซึ่งแบ่งอำนาจให้เมืองอิสระ มหาวิทยาลัย วัด โบสถ์-ศาสนจักร และสมาคมอาชีพต่างๆ ในการปกครองสังคมร่วมกัน กล่าวได้ว่ารัฐในยุคกลางคือรัฐพหุนิยม ส่วนรัฐสมัยใหม่คือรัฐเอกนิยม การเกิดรัฐสมัยใหม่ก็คือการที่รัฐพหุนิยมค่อยๆ กลายเป็นรัฐเอกนิยม กล่าวคือ รัฐสมัยใหม่ได้ขยายอำนาจหน้าที่และอาณาบริเวณที่จะเข้าไปแทรก เข้าไปควบคุม เข้าไปดำเนินการต่างๆ แทน สังคม ชุมชน หรือครอบครัวมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น เข้า

ไปในเศรษฐกิจหรือธุรกิจ เข้าไปในวัฒนธรรม-ศาสนา-การศึกษา เข้าไปในการเลี้ยงดูเด็ก-คนแก่-ผู้ป่วย เข้าไปดูแลสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร พวกพหุนิยมอังกฤษชี้ว่าในขณะที่รัฐสมัยใหม่เป็น “ประชาธิปไตย” มากขึ้นเป็นระยะๆ (คนจำนวนมากขึ้นๆ มีสิทธิเลือกตั้งที่ทั่วถึงและเท่าเทียมกันยิ่งขึ้น) มันก็กลับเป็น “เผด็จการ” มากขึ้นๆ เมื่อคิดว่ามันเข้าไปแย่งยึดเอาอำนาจหน้าที่และบทบาทในการบริหารและจัดหาสาธารณกิจไปจากสังคม ชุมชน และครอบครัวเช่นกัน พวกพหุนิยมแบบอังกฤษนี้ ถ้ากล่าวด้วยภาษาของเรา ก็ต้องการลดขนาดรัฐ ลดบทบาทรัฐ ลดอำนาจหน้าที่รัฐ แล้วคืนอำนาจสาธารณะ และทรัพยากรสาธารณะให้แก่ประชาสังคมมากขึ้นนั่นเอง นี่คือความหมายของการสร้างรัฐพหุนิยมที่แบ่งอำนาจกันมากขึ้น ระหว่างรัฐกับประชาสังคม ซึ่งพวกนักคิดอังกฤษเสนอกันขึ้นมาเมื่อเกือบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

พึงสังเกตว่าแนวคิดพหุนิยมแบบอังกฤษนี้ต่างจากพหุนิยมแบบอเมริกัน ซึ่งนักรัฐศาสตร์มีชื่อเช่น เดวิด ทูรแมน (David Truman) และโรเบิร์ต ดาห์ล (Robert Dahl) เสนอมาในช่วง 1950-1970⁽¹²⁾ และมีอิทธิพลเหนือวงการรัฐศาสตร์ไทยจนถึงทุกวันนี้ อันแนวคิดพหุนิยมแบบอเมริกันนี้ ย้ำว่าการเมืองนั้นต้องมาดูกันที่การต่อสู้ขัดแย้งแข่งขันของกลุ่มต่างๆ ในสังคม หรือใช้ภาษาของเราก็คือกลุ่มต่างๆ ในประชาคมนั่นเอง แต่พวกพหุนิยมแบบอเมริกัน ไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐเฉกเช่น พวก

พหุนิยมอังกฤษ กล่าวคือพวกเขาไม่เดือดเนื้อร้อนใจเรื่องรัฐสมัยใหม่มีขอบเขตและอำนาจหน้าที่มากมาย และจะทำการสาธารณกิจต่างๆ แทนประชาสังคมและครอบครัวมากขึ้นทุกที ประเด็นที่พวกพหุนิยมอเมริกันสนใจคือ กลุ่มต่างๆ ในประชาสังคมจะยื้อแย่งสิทธิและผลประโยชน์ทั้งในทางรูปธรรมและนามธรรมจากรัฐ ในแง่ของทรัพยากรและกิจการของรัฐได้อย่างไร ส่วนพวกพหุนิยมแบบอังกฤษนั้นไม่สนใจประเด็นนี้ แต่สนใจว่ารัฐจะแปรรูปตัวเองมาเป็นรัฐพหุนิยม ในความหมายที่แบ่งความชอบธรรม, สิทธิ, อำนาจ-หน้าที่ไปให้แก่ประชาสังคมได้อย่างไร

แนวคิดประชาสังคมของผู้เขียนเดินตามพวกพหุนิยมแบบอังกฤษแต่เดินห่างจากพวกพหุนิยมแบบอเมริกัน แม้ผู้เขียนจะเสนอให้สร้างประชาสังคมแต่ผู้เขียนก็มีภาพของรัฐในอุดมคติซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐที่พวกพหุนิยมอังกฤษเรียกร้อง

4. แนวคิดเรื่องการประสานคู่ขัดแย้งต่างๆ เข้าด้วยกัน (The Project of Reconciliation)⁽¹³⁾ เคยมีผู้ถามผู้เขียนว่าประชาสังคมในความหมายของผู้เขียนจะเอาแต่กลุ่ม ชุมรรมสมาคมที่เป็นประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น หรือจะให้รวมถึงกลุ่ม ชุมรรม สมาคมที่ต่อสู้ปกป้องและเรียกร้องผลประโยชน์ในวงแคบของเฉพาะตน เฉพาะส่วนด้วยเคยมีผู้ถามอีกว่าในการเสนอให้สร้างประชาสังคม ผู้เขียนจะละเลยหรือวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดปัจเจกชนหรือไม่ระหว่างประชาสังคมกับปัจเจกชน ผู้เขียน

เลือกเอาฝ่ายใดและสุดท้ายก็มีผู้ตั้งคำถามว่าที่ผู้เขียนเสนอให้สร้างประชาสังคมนั้นแปลว่าผู้เขียนไม่เอารัฐต่อต้าน คัดค้านรัฐใช่หรือไม่?

คำถามทั้งหมดนี้ผู้เขียนตอบโดยยึดแนวการประสานคู่ขัดแย้งต่างๆ เข้าด้วยกันตามแบบฉบับของเฮเกล (Hegel), เดอต็อกเกอวิลล์ (de Tocqueville) และเดอริเคิร์ม (Durkheim) นักคิดทั้งสามนี้ได้รับการปัจเจกชนนิยมไว้ ไม่ใช่ด้วยการปฏิเสธการรักษาประโยชน์ส่วนตน ไม่ใช่ด้วยการปฏิเสธการรวมกลุ่มเป็นประชาสังคม ไม่ใช่ด้วยการทำลายรัฐหรือปฏิเสธรัฐ ตรงกันข้ามทั้งสามท่านนี้ได้ประสานผลประโยชน์ส่วนตัวเข้ากับผลประโยชน์ส่วนรวม ประสานปัจเจกชนเข้ากับประชาสังคม, ประสานประชาสังคมเข้ากับรัฐ พุดง่ายๆ คือไม่ปฏิเสธข้อทั้งสองในคู่ขัดแย้งหนึ่งๆ มิหนำซ้ำยังเชื่อว่ามีวิธีการและหลักคิดในการประสานทั้งสองข้อเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม และพอเหมาะพอดี⁽¹⁴⁾

ด้วยทัศนะทำนองนี้ ผู้เขียนจึงเสนอว่าองค์กรประชาสังคมซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันนั้นต้องไม่บังคับให้ปัจเจกชนเข้าเป็นสมาชิกองค์กรทั้งไม่ขัดขวางให้ปัจเจกชนก้าวออกจากสมาชิกภาพ หากนั้นเป็นความต้องการของเขา องค์กรประชาสังคมต้องทำให้คนเป็นกลุ่มเป็นก้อนโดยไม่ทำลายความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และความหลากหลายของปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกองค์กร นอกจากนั้น องค์กรหรือกลุ่มประชาสังคมควรจะรวมทั้งพวกที่เสนอประโยชน์ส่วนรวม และพวกที่เสนอประโยชน์เฉพาะ

ตน เฉพาะส่วนปัญหาคือทำอย่างไรจะให้
ประโยชน์ส่วนรวมนั้นคำนึงถึงความคิดเห็น
ความต้องการและสภาพของเฉพาะส่วนด้วย
และทำอย่างไรจึงจะทำให้เฉพาะตน เฉพาะ
ส่วนนั้นคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม เป็น
เฉพาะตน เฉพาะส่วนอย่างที่ รุสโซ (Rousseau)
ว่าไว้คือมองเรื่องของตนเองเสมือนจากสายตา
ของผู้อื่น หรือกลุ่มอื่นทั้งหลายด้วย⁽¹⁵⁾ สรุปว่า
หากไม่มีปัจเจกชนก็ไม่มีประชาสังคมอย่างที่ควร
จะเป็น การมีกลุ่มมากมายหลากหลายที่ไม่
เคารพปัจเจกชน ไม่คำนึงถึงปัจเจกชนเลย ก็
หาควรเรียกกลุ่มเหล่านั้นว่า ประชาสังคม และ
เช่นเดียวกันหากมีแต่การสนใจประโยชน์ส่วนรวม
โดยไม่มีช่องว่างหรือพื้นที่ให้เฉพาะตน เฉพาะ
กลุ่มได้แสดงออก หรือมีแต่เรื่องของเฉพาะตน
เฉพาะส่วน โดยไม่คำนึงถึงเรื่องของส่วนรวม
เลย ก็ไม่ถือว่าเป็นประชาสังคมแล้ว

ท้ายที่สุด ในปัญหารัฐกับประชาสังคม
ผู้เขียนก็เชื่อว่ารัฐเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ การ
ที่ผู้เขียนเสนอให้พุ่มพักประชาสังคม ไม่ได้
แปลว่าให้เราทอดทิ้งเลยหรือปฏิเสธรัฐในบาง
ครั้งประชาสังคมอาจต้องคัดค้านต่อต้านรัฐ แต่
โดยทั่วไปแล้วรัฐที่ดีที่เป็นเสรีนิยม เป็น
ประชาธิปไตย เป็นเงื่อนไขที่จะสร้างประชา
สังคมที่อิสระและเข้มแข็งความสัมพันธ์ระหว่าง
รัฐกับประชาสังคมนั้น นอกจากขัดแย้งกันแล้ว
ก็อาจร่วมมือกันได้และในบางครั้งรัฐนำประชา
สังคม แต่หลายๆ ครั้ง ประชาสังคมก็นำรัฐได้
และในอีกหลายๆ ครั้งรัฐกับประชาสังคมก็
ร่วมมือกันทำเพื่อส่วนรวมและประชาชนได้

ต้องย้ำไว้ด้วยว่าการเสนอว่าประชาสังคมต้องทำ
อะไรแทน หรือทำอะไรร่วมกับรัฐให้มากขึ้น ไม่
ได้แปลว่าเราต้องการให้รัฐมีบทบาทและอำนาจ
ลดลงไปเสมอ หลายๆ ครั้งเราเสนอให้
รัฐเปลี่ยนบทบาทและเปลี่ยนอำนาจเท่านั้น
จากรัฐที่ “ทำ” อะไรด้วยตนเอง อาจเปลี่ยน
เป็นรัฐที่ให้อำนาจประชาสังคม สนับสนุน
ช่วยเหลือประชาสังคมให้ทำอะไรเพื่อตนเอง
มากขึ้น ควบคุมและจัดระเบียบประชาสังคม
แก้ไขความขัดแย้งในหมู่องค์กรทั้งหลายของ
ประชาสังคม ก็ได้

2. กลไก มาตรการ และ วิธีการในการสร้าง ประชาสังคม

ในตอนหนึ่งได้ให้ความหมายของ
ประชาสังคม และแนวในการเข้าใจประชาสังคม
รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-ปัจเจกชน-
ประชาสังคมไปแล้ว ในตอนนี้จะกล่าวถึง
กลไก มาตรการ และวิธีการที่สำคัญๆ ในการ
สร้างประชาสังคม ดังนี้

ประการแรก ผู้เขียนเห็นด้วยกับธีรยุทธ
บุญมี ที่เสนอว่าต้องปลูกฝังประชาสังคมให้
เป็นอุดมการณ์ใหม่⁽¹⁶⁾ อาจต้องทำให้ประชา
สังคมมีความสำคัญทางอุดมการณ์ใกล้เคียงกับ
ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ
อันที่จริงคำว่าประชาสังคมรวมคนได้กว้างขวาง
คล้ายๆ คำว่าชาติ แต่ประชาสังคมเน้นที่
ภาคนอกราชการหรือภาคซึ่งไม่ใช่รัฐ ในขณะที่

ที่ชาตินั้นรวมไปถึงภาครัฐและภาคราชการ โดยเฉพาะในประเทศไทยนั้นการเคลื่อนไหวอุดมการณ์ชาติ และชาตินิยม มักจะอยู่ใต้การบงการและครอบงำของรัฐเป็นส่วนใหญ่

ความคิดประชาสังคมยังดีกว่าความคิดเรื่องชาติอีกประการหนึ่งคือ มันเน้นความหลากหลายแตกต่างของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ต่างกับความคิดเรื่องชาติซึ่งย่ำว่าทุกๆ คน ทุกๆ กลุ่มล้วนเหมือนกันหรือต้องพยายามทำให้เหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นความคิดประชาสังคมยังอาจหมายได้ทั้งประชาสังคมระดับชาติและประชาสังคมระดับจังหวัด จนถึงประชาสังคมท้องถิ่นต่างๆ ได้อีกด้วย ในขณะที่ความคิดเรื่องชาติมักจะเอนเอียงเข้าสู่ศูนย์กลาง

ในการปลุกฝังอุดมการณ์ประชาสังคมนั้นต้องให้การศึกษา ต้องฝึกให้เป็นนิสัย ใจคอของประชาชน ซึ่งนับว่าทำได้ค่อนข้างยาก การ

ปลุกฝังให้รักประชาสังคมนั้นต่างจากการส่งเสริมให้ใช้ระบบตลาดซึ่งขับเคลื่อนด้วย

ความโลภโมโทสันและหากำไรให้ตัวเอง อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ต้องสอนมากก็ได้ตรงกันข้ามเรื่องประชาสังคมนั้นต้องสอนให้คนมีมิตีสังคม มิตีสวนรวม มิตีเสียสละ มิติน้ำที่ซึ่งตรงนี้ควรทำควบคู่ไปกับการสอนหรือปลุกฝังความคิดเรื่องพลเมืองและการเสียสละเพื่อส่วนรวมแต่การเสียสละเพื่อส่วนรวมในฐานะพลเมืองนั้น ต่างจากการเสียสละแบบการกุศลเพราะเมื่อเราทำการกุศลนั้นมักจะคิดว่าเป็นการทำความดีของเราซึ่งเป็นผู้ที่มีสถานะสูงกว่าหรือโชคดีกว่าผู้รับการสงเคราะห์ของเรา ส่วนการเสียสละแบบพลเมืองนั้น ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของพลเมืองไม่ใช่ในฐานะผู้ที่เหนือกว่าแต่ในฐานะคนที่มี

ศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน ช่วยเหลือผู้ที่เท่าเทียมกัน ในทางศักดิ์ศรี ทั้งนี้ก็เพื่อจะรักษาสภาพทาง

**“หากต้องการให้
ส่วนรวมและ
บ้านเมืองก้าวหน้า
ต้องลดหรือเปลี่ยน
อำนาจหน้าที่ของรัฐ
ลง ต้องเชิดชูยกย่อง
ส่งเสริมประชาสังคม
ขึ้นมา ต้องให้
ประชาสังคม
มีอำนาจ-บทบาท-
ทรัพยากรในการ
แก้ไขปัญหาของ
ส่วนรวม
ไม่น้อยไปกว่ารัฐ**

สังคมที่ดีไว้ เพราะตระหนักว่าสิทธิและประโยชน์ต่างๆ ที่พลเมืองคนหนึ่งได้รับมานั้น ก็เพราะมีสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีรองรับเอาไว้ หากสังคมอยู่ไม่ปรกติสุข บุคคลย่อมอยู่อย่างปรกติสุขในฐานะพลเมืองไม่ได้ การเสียสละเพื่อผู้อื่นหรือเพื่อส่วนรวมของพลเมืองผู้หนึ่งจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ระยะยาวของพลเมืองผู้นั้นโดยแท้

การเน้นมิติส่วนรวมในการปลูกฝังอุดมการณ์ประชาสังคมนั้น จะทำให้เห็นลักษณะเด่นของประชาสังคมได้ แต่ต้องย้ำว่าการทำอะไรเพื่อส่วนรวมนั้น ไม่จำเป็นต้องทำผ่านรัฐ หรือเรียกร้องให้รัฐทำเสมอไป ตรงกันข้ามประชาสังคม อันหมายถึงพลเมืองนอกภาครัฐ และราชการ พลเมืองที่รวมกันเป็นกลุ่ม ชมรม สมาคมต่างๆ ก็สามารถเข้ามาอะไรเพื่อสังคมและส่วนรวมเช่นเดียวกับที่รัฐเคยทำ ในสภาพวัฒนธรรมแบบไทย การรณรงค์อุดมการณ์ประชาสังคม มีอาจหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ การสร้างรัฐและบทบาท-อำนาจของรัฐ อันมีมากมายล้นเหลือไปเสียได้

ในแง่นี้พึงสังเกตกันว่า การที่รัฐเข้ามา มีบทบาทอำนาจหน้าที่ในสังคมไทยมากมายนั้น มาเห็นได้ชัดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ห้าเป็นต้นมาก่อนหน้ายุค ร.5 นั้นรัฐมีอำนาจหน้าที่เพียงป้องกันประเทศจากอริราชศัตรู และรักษากฎหมายกับดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศเท่านั้นเป็นพอ หน้าที่อื่นๆ ที่รัฐทำในทุกวันนี้จะเป็นการศึกษา การสาธารณสุข

การเกษตร การอุตสาหกรรม การพาณิชย์ การคมนาคม การชุดค้นทรัพย์อาชกรรมชาติ กระทั่งการศาล และการเก็บภาษีอากรก็เกิดในอดีตสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดทำโดยชุมชน เอกชน และชาวบ้านเองทั้งสิ้น รัฐแทบจะไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง

เมื่อผู้คนหลังไหลไปกราบถวายบังคมพระบรมรูปรัชกาลที่ห้าทุกปี ในงานวันที่ 23 ตุลาคมนั้น มักจะไม่มองกันว่าสิ่งต่างๆ ที่ราชการที่ห้าทำทรงนำเข้ามาเมืองไทยเป็นครั้งแรกนั้น ไม่ว่าจะเป็นโทรเลข ไฟฟ้า ประปา รถไฟ ถนนหนทาง หรือการชลประทานก็ดี ล้วนเป็นผลงานของภาครัฐทั้งสิ้น การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยซึ่งเริ่มกันแต่สมัยรัชการที่ห้า นั้น แท้จริงคือผลจากการริเริ่มหรือการนำพาของภาครัฐหรือกล่าวได้ว่าภาครัฐได้ขยายตัวเข้ามาทำกิจการหลายๆ อย่างแทนที่ชุมชนและชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ทำกิจการประเภทที่ทันสมัยและปฏิรูปทั้งหลายแทบทั้งสิ้นด้วยตนเอง รวมไปถึงการสร้างระบบเศรษฐกิจแบบตลาด รวมไปถึงการสร้างและฟุ่มเฟือยชนชั้นสมัยใหม่ต่างๆ ตั้งแต่นายทุนชนชั้นกลาง จนถึงกรมกรอิกด้วย จำนวนหน่วยงานรับและจำนวนข้าราชการของสยามตั้งแต่ยุค ร.5 เป็นต้นมา พุ่งขึ้นไม่หยุดยั้งงบประมาณของรัฐ จำนวนคนของรัฐ กิจการของรัฐ ล้วนขยายตัวรวดเร็วกว่าของเอกชน และนำหน้าภาคเอกชน ภาคประชาสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน ฮีเวอร์ส (H.D. Evers) ได้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้น

ศตวรรษที่ 20 นั้น สยามมีจำนวนข้าราชการ สูงกว่าประเทศเอเชียอาคเนย์อื่นๆ ทุกประเทศ ในปี 1920 ประเทศสยามมีจำนวนข้าราชการ มากพอๆ กับจำนวนข้าราชการของเนเธอร์แลนด์ ในหมู่เกาะอีสต์อินดิสทั้งหมด ซึ่งหมู่เกาะนี้ มีที่มาใหญ่โตกว่าสยามมากมายไม่ว่าในแง่ขนาด พื้นที่และจำนวนประชากร⁽¹⁷⁾

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 นั้น สยามได้สร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิ ขึ้นมาไม่ใช่ เฉพาะในแง่ที่พระมหากษัตริย์ ดึงอำนาจจาก ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในกรุง และดึงอำนาจจาก เจ้าประเทศราชและเจ้าเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปเท่านั้น แต่ยังสร้างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในแง่ที่ได้ดึงอำนาจหน้าที่ที่เคยอยู่กับชุมชน ชาวบ้านทั้งหลายให้อยู่กับรัฐและระบบราชการ อีกด้วย รัฐรวมศูนย์ผูกขาดอธิปไตย (Monocratic State) เช่นนี้คือสิ่งที่คณะราษฎรได้ แหย่ยึดมาจากพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 24 มิถุนายน 2475 แต่การเปลี่ยนแปลงการ ปกครองที่เริ่มจากปี 2475 นั้น เพียงแต่ทำให้ รัฐรวมศูนย์ผูกขาดอธิปไตยเช่นว่านี้จำต้องมีผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนเท่านั้น แต่หน้าที่ของประชาชนก็มีเพียงเสียภาษี เคารพ กฎหมายและลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น เมื่อเลือกตั้งเสร็จแล้วประชาชนก็ถอยออกห่าง ปล่อยให้รัฐทำอะไรที่มีมติส่วนรวมแต่ผู้เดียว ต่อไป โดยที่ชุมชน ชาวบ้าน และภาค ประชาสังคมแทบจะไม่มีบทบาทอะไร

จะว่าไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง 2475 นั้นนอกจากจะรักษารัฐรวม

ศูนย์ผูกขาดอธิปไตยไว้ต่อไปแล้ว ยังทำให้รัฐ เพิ่มบทบาทและอำนาจมากยิ่งขึ้นกว่า เมื่อครั้ง บ้านเมืองเป็นสมบูรณาญาสิทธิด้วยซ้ำ อัน ที่จริงข้อวิจารณ์ที่คณะราษฎรมีต่อรัฐบาลของ พวกเจ้า (ร.7) ก็คือรัฐราชาธิปไตยไม่ค่อยทำ อะไรเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม และการศึกษา จึงพาลที่รัฐบาลสมบูรณาญา สิทธิสิ้นสุดลง รัฐบาลประชาธิปไตยก็ได้หันมา ลงทุนลงแรงและเปิดกิจการต่างๆ เพื่อส่งเสริม เศรษฐกิจของชาติ และการศึกษาของประชาชน เป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นคณะราษฎรปีกทหาร เช่น พระยาพหลฯ หรือหลวงพิบูลสงคราม หรือจะเป็นปีกพลเรือน เช่น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ตาม ล้วนแต่เห็นด้วยและสนับสนุนการเพิ่ม อำนาจหน้าที่ของรัฐต่อสังคมให้มากขึ้นกว้างขวาง ขึ้น มากมายหลายแขนงยิ่งขึ้น⁽¹⁸⁾

ยิ่งมาระยะ 30 ปีสุดท้ายที่เพิ่งผ่านไปนี้ เราเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจกันมาก แม้ว่ารัฐ จะสนับสนุนภาคเอกชนให้เข้ามามีบทบาทใน ระบบตลาดมากขึ้น แต่ขอบเขตและอำนาจ หน้าที่ของรัฐในการพัฒนากลับไม่ลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน่วยงานและผู้คนของรัฐใน ระดับกลางได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในภูมิภาค และชนบท หน่วยงานและกิจการของรัฐก็ได้ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน จากเดิมที่หน่วยงาน และผู้คนของรัฐมาหยุดที่จังหวัด ต่อมาก็ลงไป ถึงระดับอำเภอ ปัจจุบันลงไปจนถึงระดับตำบล และหมู่บ้านแล้ว ยิ่งรัฐลงไปลึกแค่ไหน เข้าไป ชนบทมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ประชาสังคม อ่อนแอ เงือยชา และประชาชนก็ยังไม่ทำตน

เป็นพลเมือง หากพากันเรียกร้องเงินทอง ความช่วยเหลือ และความอุปถัมภ์จากรัฐ และ นักการเมือง หรือผู้ใหญ่ ผู้ใดอื่นๆ อยู่เป็นประจำสม่ำเสมอ วัฒนธรรมที่มองเห็นตัวเอง เป็นผู้น้อยคอยรับความอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่นี้เอง เมื่อรวมเข้ากับความรู้สึกแปลกแยกกับรัฐซึ่ง แม้จะเป็นรัฐประชาธิปไตย แต่ประชาชนก็ ไม่รู้สึกว่ามันเป็นรัฐของตนเอง จึงเมื่อถูกซ้ำเติม ด้วยความยากจนขาดแคลนและพึ่งตนเองทาง เศรษฐกิจไม่ได้ ก็กลายเป็นการ “ขายเสียง” ให้นักการเมืองในการเลือกตั้งแทบทุกระดับ

การที่เราอยู่กันมาในสังคมที่มีรัฐบาลแบบ เอกนิยมเช่นนี้มากกว่าหนึ่งศตวรรษ ทำให้ คนไทยมองไม่ออกคิดไม่เห็นวิธีการแก้ไขปัญหา บ้านเมืองด้วยองค์การที่มีใช้รัฐ แม้แต่คณะ ราษฎรซึ่งมีวิสัยทัศน์ประชาธิปไตยมากพอควร ก็ยังเพิ่มอำนาจหน้าที่และบทบาทให้กับรัฐอย่าง มากมาย โดยที่ไม่ได้สนใจการสร้างประชา สังคมขึ้นมาเท่าที่ควร แม้แต่ขบวนการศึกษาหัว ก้าวหน้าที่ขึ้นมามีบทบาททางการเมือง หลัง กรณิ 14 ตุลาคม 2516 ก็เสนอหนทางการ ปฏิรูป-ปฏิวัติที่เน้นเอารัฐเป็นศูนย์กลาง นั่นคือ พวกเขาวិพากษ์โจมตีรัฐของนายทุน-เจ้าที่ดิน และเสนอให้สร้างรัฐของกรรมกร-ชาวนา หรือ เรียกอีกอย่างว่าสังคมนิยมที่มีรัฐเป็นองค์นำขึ้น มาแทนนั่นเอง ในความคิดของนักเคลื่อนไหวหัว ก้าวหน้าส่วนใหญ่ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา นี้ คือทำอย่างไรจะได้รัฐบาล รัฐที่ดี โดย คำว่าดีนี้หมายถึง ซื่อสัตย์ สุจริต มีประสิทธิ ภาพและวิสัยทัศน์ที่มองไปข้างหน้าไกลๆ และ

กระจายโอกาสกับสิทธิต่างๆ ไปให้กับผู้คนหรือ กลุ่มชน หรือชนชั้นที่ด้อยโอกาสและผู้ห่างไกล ซึ่งการเคลื่อนไหวล่าสุดที่จะให้มีรัฐที่ดีแบบนี้ ก็ได้แก่การร่างรัฐธรรมนูญใหม่ โดย สสร. ทั้งหลาย ปัญหาที่บรรดา สสร. คิดอยู่ในใจคือ จะสร้างรัฐประชาธิปไตยที่ดีได้อย่างไรนั่นเอง

การเคลื่อนไหวอุดมการณ์ประชาสังคม จะต้องทำให้ประชาชนเลิกถามแต่ “จะสร้างรัฐ ที่ดี” ได้อย่างไร เลิกคิดว่าการแก้ปัญหาของ บ้านเมืองคือการหารัฐที่ดีเท่านั้นตรงกันข้าม ต้องเตือนให้เขาคิดกันว่า หากต้องการให้ ส่วนรวมและบ้านเมืองก้าวหน้าต้องลดหรือ เปลี่ยนอำนาจหน้าที่ของรัฐลง ต้องเชิดชูยกย่อง ส่งเสริมประชาสังคมขึ้นมา ต้องให้ประชาสังคม มีอำนาจ-บทบาท-ทรัพยากรในการแก้ไขปัญหา ของส่วนรวมไม่น้อยไปกว่ารัฐ การบริหารรัฐกิจ ในศตวรรษหน้าคือการร่วมมือร่วมใจของรัฐ และประชาสังคม โดยมีประชาสังคมชั้นนำ กำกับ รัฐได้ด้วย ทั้งยังต้องเตือนให้ประชากรที่ เหนื่อยหน่ายระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ และขาดความสุจริตได้ตระหนักว่าการปฏิรูปที่ สำคัญต้องไม่หมายถึงการเอาภาคเอกชนและ ระบบตลาดแทนระบบราชการแต่อย่างเดียว การปฏิรูปยังหมายถึง การเอาประชาสังคมมา แทนระบบราชการได้ด้วย

ในประการที่สองเราต้องสร้างการศึกษา และฝึกฝนอบรมเพื่อสร้างประชาชนให้เป็น พลเมือง (civic education and citizenship training) ให้ได้⁽¹⁹⁾ ควรจะกำหนดหลักสูตรใน โรงเรียนและมหาวิทยาลัย ตั้งแต่ชั้นประถม

เป็นต้นไป ให้มีการศึกษาอบรมให้นักเรียนนิสิต นักศึกษาได้เข้าใจในความหมายของคำว่าพลเมือง ให้พวกเขามีความหยิ่งในศักดิ์ศรี แม้จะจนกว่าคนอื่นในทางเศรษฐกิจ แต่ก็ไม่ได้มีสิทธิหน้าที่ และเกียรติยศทางการเมืองน้อยกว่า รวมทั้งต้องมีจิตใจเสียสละเพื่อบ้านเมืองหรือส่วนรวม นอกจากการฟัง การอ่านเพื่อเข้าใจหลักการ และภาระหน้าที่ของพลเมืองแล้ว ยังต้องเอา ตัวอย่างของการเป็นพลเมืองดีมาทำให้เป็นที่ ประจักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูบาอาจารย์ ต้องเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ในการเป็นพลเมือง รวมทั้งอาจต้องให้นักเรียน นักศึกษาได้รับ หน่วยักิตจากการเข้าไปช่วยทำงานและช่วย รับผิดชอบในงานสาธารณประโยชน์ต่างๆ ให้ ชุมชน ท้องถิ่น และประเทศชาติเป็นระยะๆ

จุดหนักประการหนึ่งของการศึกษาเพื่อ ความเป็นพลเมืองคือต้องทำให้ผู้เรียนได้รู้สึก ว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยมิใช่การ ปกครองของนักการเมืองและข้าราชการ โดยมี ประชาชนเป็นเพียงผู้เฝ้ามองและวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงผู้ร้องขอหรือเป็นผู้กดดันบีบบังคับ เอาประโยชน์จากนโยบายและโครงการของรัฐ เท่านั้น หากแต่ประชาธิปไตยโดยเนื้อหาและ วิญญาณที่เป็นเอกอุคือการปกครองของเราเอง เพื่อเราเองและที่ต้องย่ำมากที่สุด คือเป็นการ ปกครองโดยพวกเราเอง แต่คำว่า “โดย” นี้ต้อง ไม่หมายเพียงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่ หมายถึงการรวมตัวกันขึ้นมาเป็นกลุ่มองค์กร สมาคมต่างๆ ของประชาสังคม และเข้าไปทำ การแทนรัฐหรือทำการร่วมกับรัฐ

ผู้เขียนเองเคยอยู่ในอเมริกาประมาณ 10 ปี ได้แง่คิดว่าอเมริกาเองลงทุนลงแรง ปลุกฝังให้เด็กของเขาเป็นพลเมืองดีเป็นอันมาก การลงทุนของพวกเขาในแง่นี้เป็นสิ่งที่ พัทนัม (Robert D. Putnam) และ โคลแมน (James S. Coleman) เรียกว่าเป็นการสร้างทุนทางสังคม (Social Capital)⁽²⁰⁾ เพื่อเตรียมฝึกฝน ให้ประชากรมีความพร้อมในการร่วมกันแก้ปัญหา บ้านเมือง เมื่อมีความจำเป็น ในแง่เนื้ออเมริกา ลงทุนคล้ายๆ กับที่ คนไทยและเมือง ไทยได้ทุ่มเทไปกับการสร้างให้คนไทยมีความ จงรักภักดีและเชื่อฟังพระมหากษัตริย์ ความ ผูกพันภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นี้คือทุน ทางสังคม ที่ทำให้ประเทศไทยพ้นวิกฤติต่างๆ มามากมายหลายครั้ง แต่ข้อที่ต้องตระหนัก ก็คือการลงทุนทางสังคมด้วยการสร้างความเป็น พลเมืองนั่นคือ การกระจายอำนาจหน้าที่และ ความรับผิดชอบในบ้านเมืองให้กับผู้คนจำนวน มากมายมหาศาล ส่วนการเสริมสร้างบารมีให้ กับสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นรวมศูนย์ อยู่ที่สถาบันเดียวเป็นหลักในอนาคตสังคมไทย ต้องการการลงทุนทางสังคมทั้งสองแบบควบคู่ กันไปอย่างแน่นอน

การสอนและฝึกอบรมให้ประชาชนเป็น พลเมืองดีนั้นต้องไม่จำกัดตัวเองที่โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเท่านั้น การฝึก อบรมระยะสั้นเป็นครั้งเป็นคราวแก่สมาคม กลุ่ม ชุมชน ชุมมต่าง ๆ ในประชาสังคมก็ เป็นสิ่งที่ควรทำ

ในประการที่สาม เราต้องปฏิรูปหรือ

พัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวให้มากขึ้น ให้ชนบทกลายเป็นเมืองขนาดเล็กขนาดกลางให้มาก ให้เมืองขนาดเล็ก ขนาดกลางในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่จำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อให้มีเมือง ชีวิตเมือง และคนชั้นกลางจำนวนมาก ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด แต่จุดเน้นคือต่างจังหวัด เราไม่ปฏิเสธเกษตรกรรม แต่ต้องสร้างเกษตรกรรมที่ทันสมัยและพึ่งพาตนเองได้ และมีเกษตรกรรมที่มีฐานะและอิสรภาพในทางการเมืองได้ เจกเช่น คนชั้นกลาง เราไม่ปฏิเสธการพาณิชย์และอุตสาหกรรม แต่เราปรารถนาให้รัฐและสังคมให้ออกาส หรือสร้างโอกาสให้เกิดทุนหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลางให้มาก ๆ ช่วยให้เกิดคนชั้นกลางจำนวนมาก ๆ การสร้างเมืองหรือพัฒนาเมืองต้องเป็นที่สนใจของรัฐและสังคมให้มากขึ้น มิใช่เพื่อความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุหรือเพื่อความมั่นคงทางยุทธศาสตร์เท่านั้น ซึ่งนี่คือเหตุผลของอดีต ส่วนแรงจูงใจในปัจจุบันในการสร้างเมืองต้องเป็นไปเพื่อการสร้างคนชั้นกลางและการปกครองที่พวกเขาารู้สึกว่ากำลังปกครองตนเองให้มาก ในแง่เมืองใหม่ๆ ที่กำลังเติบโต ขยายตัวอยู่ทั่วประเทศเวลานี้ ต้องไม่เป็นเพียงถิ่นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเท่านั้น หากต้องเป็นแหล่งการศึกษาและวัฒนธรรมขั้นดีที่คนชั้นกลางต้องการอีกด้วย และในเมืองทั้งหลายต้องมีการปกครองท้องถิ่นที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพและเอื้อให้คนชั้นกลาง ชาวเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานมากที่สุด ควบคู่ไปกับการสร้าง

เมืองในต่างจังหวัดก็คือการจำกัดการขยายตัวเติบโตของกรุงเทพฯ เชียงใหม่ และเมืองใหญ่อื่นๆ อีก⁽²¹⁾

และที่สำคัญไม่น้อยก็คือต้องปลูกฝังอุดมการณ์ “พลเมือง” และ “ประชาสังคม” ให้คนชั้นกลางให้มาก ๆ ไม่ให้พวกเขาเป็นเพียงลูกค้ารุ่นใหม่ของสินค้าราคาแพง หรือมิให้เขาหยุดแค่การเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ที่เฝ้ามองการเมืองอยู่อย่างใกล้ชิดเท่านั้น หรือกระทั่งมิให้เขาหยุดแค่การเข้าร่วมคัดค้านการยึดอำนาจที่จะนำประเทศไปสู่เผด็จการเท่านั้น คนชั้นกลางยุคใหม่ต้องตระหนักว่าพวกเขาอาจจะเป็นหัวหอกสำคัญของการปฏิรูปเพื่อให้เกิดประชาธิปไตยยุคใหม่ที่มีประชาสังคมเป็นแกนกลาง

เคยมีหลายคนสงสัยว่าคนชั้นกลางที่ไปร่วมกันคัดค้านคณะ ร.ส.ช. เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 จะทำอะไรกันต่อไป หลังจากที่เหตุการณ์นั้นสิ้นสุดลงแล้ว? ผู้เขียนคิดว่าหลังเหตุการณ์พฤษภาเถื่อนแล้ว คนชั้นกลางได้เฝ้ามองและวิพากษ์วิจารณ์ค้นหาจุดอ่อนข้อด้อยของประชาธิปไตยแบบไทยๆ ผ่านทางวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะผ่านรายการวิทยุประเภทผู้ฟังโทรเข้าไปถามหรือให้ความเห็นกับผู้จัดรายการ ซึ่งในที่สุดการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลเช่นนี้ ได้ก่อรูปและคลี่คลายไปจนกลายเป็นการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ซึ่งมีนายแพทย์ประเวศ วะสี คุณอนันท์ บันยารชุน และนักกฎหมายมหาชนที่ศึกษาจากฝรั่งเศสเป็นแกนนำอยู่ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็จัดว่า

เป็นพัฒนาการที่ค่อนข้างดีอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนขอเสนอเพิ่มไปอีกอย่างว่าภายในเวลาไม่นานนักข้างหน้านี้ เราต้องทำให้คนชั้นกลางเรียกร้องและเข้าร่วมกันในการสร้างประชาสังคมให้เข้มแข็งขึ้นอีกด้วย นี่เป็นอีกภารกิจหนึ่งของคนชั้นกลางนักปฏิรูปไทย ซึ่งน่าจะเป็นไปได้ เมื่อคิดว่าเวลานี้เศรษฐกิจไทยกำลังวิกฤติสุดขีดจนเผยให้เห็นลักษณะล้าหลังไร้ประสิทธิภาพของรัฐเอกราช สิ่งเหล่านี้จะผลักดันให้คนชั้นกลางคิดไปในทางปฏิรูปเพิ่มเติมขึ้นอีก

แม้การพัฒนาเพื่อมุ่งสร้างเมืองขนาดเล็กขนาดกลางจำนวนมากขึ้นในต่างจังหวัดโดยเฉพาะในชนบท โดยมุ่งส่งเสริมทุนขนาดเล็กขนาดกลางนี้ จะเป็นสิ่งที่ยาก ทั้งต้องแก้ไขโครงสร้าง กติกา สถาบัน ต่างๆ ของเศรษฐกิจไทยเป็นอันมาก แต่ก็ต้องพยายามทำ และตั้งใจให้นักเศรษฐศาสตร์หรือผู้กุมนโยบายตลอดจนประชาชนทั่วไป เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาการเมือง เพื่อการสร้างคนชั้นกลางและการสร้างประชาสังคมด้วย และถึงยากอย่างไรผู้เขียนก็คิดว่าแนวพัฒนาเศรษฐกิจเช่นนี้ก็ยิ่งง่ายกว่าการปิดภาคชนบทหยุดการพัฒนา ชะลอหรือหยุดการค้า การขายชะลอหรือหยุดการพัฒนาเมือง และเศรษฐกิจ-สังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนจำนวนหนึ่งเคยเสนอกันมา ผู้เขียนอยากให้คิดในทางบวกกันว่า นโยบายปฏิรูปการเมืองเศรษฐกิจอย่างที่เราเสนอกันในที่นี้ จะมีผู้นำเอาไปพูดคุยและหยิบยกขึ้นมาเป็นนโยบายของพรรคต่างๆ โดยเฉพาะพรรคเล็กๆ ที่เกิดใหม่จำนวน

หนึ่ง หากการปฏิรูปรัฐธรรมนูญฉบับนี้จะผ่านมาตราที่ให้มีการเลือกตั้งแบบเลือกเป็นพรรคแบ่งเก้าอี้ตามสัดส่วนของคะแนนที่พรรคได้รับ โดยใช้ทั้งประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง การเลือกตั้งแบบใหม่เช่นนี้จะทำให้พรรคเสียงข้างน้อยที่มีคะแนนทั้งประเทศ 5% ขึ้นไปเท่านั้น ก็ได้เกิดทางการเมืองแล้ว คือเป็นระบบการเลือกตั้งที่ให้เสียงข้างน้อยมีโอกาสดำเนินไปในสภาผู้แทนราษฎรมากขึ้น พรรคเกิดใหม่ที่เน้นการสร้างคนชั้นกลางและประชาสังคม ซึ่งจะอาศัยระบบการเลือกตั้งแบบใหม่เข้าไปแสดงความคิดเห็นและมีบทบาทในรัฐสภา มีใช้สิ่งที่ไกลเกินคิด

ในประการที่สี่ เราควรจูงใจสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัยทางจิตวิทยา วัฒนธรรม และการบริหารองค์กร เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรวมกลุ่ม ร่วมมือกับผู้คนที่กว้างขวางหลากหลาย ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมแบบร่วมลงมือทำงานและสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งภายในองค์กร หรือสามารถประสานความขัดแย้งแตกต่างภายในองค์กรได้เป็นอย่างดี นำไปสู่ประชาสังคมที่หลากหลายแตกต่างแต่ไม่แตกแยก

ในที่นี้มีคำถามเล็กๆ เป็นรูปธรรมมากมายที่นักวิชาการต้องค้นหาคำตอบมาให้ได้อาทิ ความจนเป็นสาเหตุประการเดียวที่ทำให้คนไทยยอมรับวัฒนธรรม อุปถัมภ์เช่นนั้นหรือ? ประชากรไทยเวลานี้น่าจะไม่จนกว่าเกษตรกรสหรัฐ ในยุคทองดิน-เฟฟเฟอร์สัน ซึ่งเป็นแกนกลางของการสร้างชาติในอเมริกาเมื่อ 200 ปีเศษมาแล้ว เกษตรกรไทยมีรายได้

สูงกว่าเกษตรกรอินเดียในปัจจุบันมาก แต่ทำไม
เกษตรกรอินเดียไม่ “ขายเสียง” เท่าเกษตรกร
ไทย? เกษตรกรภาคกลางของไทยความจริง

น่าจะ มีฐานะทาง

เศรษฐกิจไม่ต่างกับ

เกษตรกรภาคใต้เท่าไร

แต่ทำไมในภาคกลางจึง

ยังมีการขายเสียง

หนาแน่นไม่แพ้ภาค

เหนือและภาคอีสาน ใน

ขณะที่ภาคใต้ปัญหานี้มี

น้อยมาก ถ้าปัจจัย

เศรษฐกิจอย่างเดียว

ตอบคำถามเราไม่ได้

คำถามที่ควรตั้งต่อไปคือ

มีปัจจัยเศรษฐกิจอย่าง

เดียวตอบคำถามเราไม่ได้

คำถามที่ควรตั้งต่อไป

คือ มีปัจจัยทาง

วัฒนธรรมอะไรที่ทำให้

คนไทยที่ยากจนน้อยลง

ทั้งหลาย ไม่ต้องการ

พึ่งตนเอง ไม่หยิ่งทรนง

ในศักดิ์ศรี ไม่ต้องการ

ให้คนอื่นปฏิบัติต่อ

ตนเองอย่างเท่าเทียม

ตรงกันข้ามชาวบ้านไทย

ทำไมชอบให้คนอุปถัมภ์ ชอบมีผู้ใหญ่ไว้พึ่งพิง

ทำไมชาวบ้านไทยไม่กล้าบอใจที่จะอยู่ใต้การ

อุปถัมภ์ของผู้อื่น นักมานุษยวิทยาบางคน

เชื่อว่าทั้งหมดนี้เป็นเพราะคนไทยไม่มีการคิดถึง

ตนเองอย่างที่ฝรั่งคิด ไม่ตระหนักว่าตัวตนกับ

สิทธิมาด้วยกัน บางคนเชื่อว่าคนไทยเกือบ

ทั้งประเทศล้วนคอร์รัปชัน มีใช้แค่พนักงานเมือง

และข้าราชการเท่านั้นที่

คอร์รัปชัน โดย

ความหมายคอร์รัปชันใน

ที่นี้กินความถึงการขาย

ลูกสาว การขายตัว การ

ขายเสียง การขาย

อำนาจหน้าที่ของรัฐ

ของคนไทย คำถามที่

สำคัญคือ จะสร้างความ

รู้สึกมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี

มีจริยธรรมในหมู่คนไทย

โดยทั่วไปได้อย่างไร?

แต่ ถ้าไม่จับ

ประเด็นเรื่องข้ออ่อน

ทางวัฒนธรรมของไทย

ให้เป็นเรื่องใหญ่ ก็

จะต้องตั้งสมมติฐานไป

ในทางว่า ที่คนไทย

คอร์รัปชันกันเช่นนี้

เพราะไม่รู้สึกรู้ว่ารัฐ

ราชการ และการ

ปกครอง ที่ดำเนินอยู่

ในนี้เป็นของเขา กล่าว

อีกนัยหนึ่งคือสำหรับคนไทยส่วนใหญ่นั้น ชุมชน

ทางจริยธรรม (Moral Community) ของเขา

ไม่เคยใหญ่เกินกว่าครอบครัว และกลุ่ม

พรรคพวกคนใกล้ชิด⁽²²⁾ พึงสังเกตว่า ใน

ทำไมในเมืองใหญ่ๆ ซึ่งเป็นปัญหา หลักการนโยบาย คนไทยจึงมักเห็นเป็น เรื่องเล็ก ทำไม คนไทยไม่คัดค้าน คัดจ้างกับสิ่งที่ตน ไม่เห็นด้วยในทาง หลักการ ทำไมคนไทย ไม่รวมกำลังเข้าแก้ ปัญหา และนโยบาย ที่ตนไม่เห็นชอบ?

ครอบครัว และพวกกันเอง คนไทยจะปฏิบัติต่อกันอย่างค่อนข้างมีจริยธรรม ไม่โก่งกัน หักหลัง ททรยศ เห็นแก่ตัว แต่หากไปไกลกว่านั้นแล้ว ตั้งแต่การปกครองท้องถิ่นจนถึงการปกครองระดับชาติ คนไทยรู้สึกว่าจะไม่ใช่ชุมชนทางจริยธรรม กฎเกณฑ์ทางจริยธรรมไม่ประยุกต์ใช้ในอาณานิคมเหล่านี้ ในอาณานิคมเหล่านี้คนแวล้อมดูจะเป็นพิษเป็นภัยที่ต้องหวาดระแวงหรืออีกมุมมองหนึ่งคือคนแวล้อมก็เป็นเหยื่อเคราะห์ร้ายที่คนจะแสวงหาประโยชน์ได้ โดยไม่ตะขิดตะขวงใจทางศีลธรรม-จริยธรรม คำถามคือจะอย่างไร จึงจะขยายชุมชนทางจริยธรรมของคนไทยให้ใหญ่จนไปครอบคลุมประชาสังคมเอาไว้ คำถามต่อมาคือจะต้องสร้างประชาสังคม การปกครองท้องถิ่น การปกครองภูมิภาคและระดับชาติอย่างไร จึงจะทำให้มีความรู้สึกต่อเนื่องกับชุมชนทางจริยธรรมของชาวบ้านที่มีอยู่เดิมแล้ว มิใช่สร้างสิ่งเหล่านี้ในลักษณะโยนมาให้จากเบื้องบน ครอบลงไปข้างล่าง โดยไม่ดูว่าข้างล่างมีรากฐานแลภูมิหลังของตนเองมาอย่างไร

คำถามต่อไปที่ควรยกขึ้นมาก็คือทำไมคนไทยชอบขัดแย้งกันด้วยเรื่องไม่เป็นหลักการ มักจะขัดคอแยกแวกกันด้วยเรื่องนิสัยใจคอ และรสนิยมได้ง่าย จะสร้างกลไกวิธีการในการแก้ไขความขัดแย้งภายในองค์กรประชาสังคมได้อย่างไร จึงจะรักษาประชาสังคมเอาไว้ได้? นี่ล้วนเป็นปัญหาที่พวกวัฒนธรรมชุมชนยังคิดถึงน้อยไป เพราะจุดเริ่มของวัฒนธรรมชุมชนเชื่อว่าชาวบ้านชอบจับตัวรวมกลุ่ม และมีจิตใจเพื่อ

ส่วนรวมอยู่แล้ว แต่ผู้เขียนคิดว่าคนไทยรวมกลุ่มกันค่อนข้างยาก และกลุ่มคนไทยแตกแยกกันง่าย แต่ทั้งหมดนี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปทางดีขึ้นทุกวัน แต่มันอาจดีไม่เร็วเท่ากับที่เราต้องการ และจำเป็นที่จะต้องค้นคว้าหาสาเหตุของปัญหาที่ทำให้มันคลี่คลายไปช้าเกินไป

คำถามที่ตามมาก็คือ แต่แล้วทำไมในเรื่องใหญ่ๆ ซึ่งเป็นปัญหาหลักการนโยบาย คนไทยจึงมักเห็นเป็นเรื่องเล็ก ทำไมคนไทยไม่คัดค้านคัดง้างสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยในทางหลักการ ทำไมคนไทยไม่รวมกำลังเข้าแก้ปัญหาและนโยบายที่ตนไม่เห็นชอบ?

สุดท้าย คำถามที่ตอบในทางรูปธรรมได้ยากที่สุดคือเช่นไร จึงจะเรียกว่ากลุ่มต่างๆ ในประชาสังคมดำเนินการเพื่อประโยชน์เฉพาะส่วน โดยไม่ละเมิดประโยชน์ส่วนรวม? ทำอย่างไรจึงจะทำให้กลุ่มเฉพาะส่วนทั้งหลายประสานสามัคคีกันได้ คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมที่เหนือขึ้นไปได้? เช่นไรและอย่างไรจึงเรียกว่ากลุ่มเฉพาะส่วนมองปัญหาของตนเองด้วยสายตาของกลุ่มอื่นและด้วยสายตาของส่วนรวม?

ในประการที่ห้า จะต้องแก้ไขปัญหากฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของรัฐอย่างไร แคลไทน จึงจะทำให้ชุมชนและกลุ่มประชาสังคมมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมืองมากกว่านี้ทั้งต้องสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรให้ธุรกิจและภาคอื่นๆ จัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชุมรม สมาคมต่างๆ โดยเฉพาะประเภทที่คิดถึงเรื่องส่วนรวมกว้างไกลมากๆ หรือให้พวกเขาสนับสนุนการศึกษาเพื่อ

ความเป็นพลเมืองในที่ทำงานของพวกเขา หรือให้บริจาคเงินสนับสนุนการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่น ซึ่งใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด ที่เปิดช่องทางให้ประชาชนและองค์กรต่างๆ ของชุมชนได้เข้าร่วมส่วนปกครองและบริหารรัฐให้มากขึ้น เช่น ตั้งชมรมหรือสมาคมผู้อาศัยในละแวกเดียวกัน ตั้งสมาคม-หอการค้าของสายถนนเดียวกัน หรือให้การทำงานทุกด้านขององค์กรปกครองท้องถิ่นมีคณะกรรมการบริหารหรือกรรมการนโยบาย ซึ่งมาจากภาคเอกชนและประชาสังคม เป็นต้น

รวมทั้งจะต้องช่วยกันทำให้รัฐเปลี่ยนไปมีบทบาทในการสนับสนุน หนุนช่วยประชาสังคม โอนถ่ายอำนาจให้ประชาสังคม และประสานสามัคคีกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในประชาสังคม แก้ไขความขัดแย้งและคอยช่วยควบคุมกลุ่มประชาสังคมให้อำนวยประโยชน์แก่ประชาชนและส่วนรวมมากที่สุดอีกด้วย

3. ประโยชน์ของประชาสังคม

ในตอนสุดท้ายของบทความฉบับนี้ ผู้เขียนจะเสนอความคิดอย่างสังเขปว่าแนวคิดประชาสังคม จะเป็นประโยชน์อย่างไรในการเสนอแนวคิดเพื่อการปฏิรูปการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ของไทย

โดยทั่วไปประชาสังคมจะเป็นอาวุธทางความคิดในการตอบคำถามสำคัญๆ ของ

บ้านเมือง ณ จุดนี้มากมาย เช่น

การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ ความเข้าใจและตื่นตัวในแนวคิดประชาสังคม จะทำให้เรามองเห็นว่าการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ที่กำลังดำเนินกันอยู่เวลานี้ คือ การสร้างรัฐประชาธิปไตยเท่านั้น หรือเป็นการสร้างรัฐประชาธิปไตยเป็นหลัก สมควรที่จะต้องเรียกร้องให้มีมาตราต่างๆ ในรัฐธรรมนูญเพื่อให้รัฐ คุ้มครอง ยกย่อง ส่งเสริมให้ประชาสังคมเข้มแข็ง เติบโตใหญ่ขึ้นด้วย ทั้งนี้เราอาจเสนอให้เขาเห็นด้วยว่าประชาธิปไตยจะปรอดักต้องด้วยการมีประชาสังคมประชาธิปไตยด้วย ไม่ใช่สนใจแต่การสร้างรัฐประชาธิปไตย⁽²³⁾

การปฏิรูปหรือพัฒนาการปกครองท้องถิ่น ความเข้าใจและตื่นตัวต่อแนวคิดประชาสังคม จะทำให้เรามองเห็นอีกเช่นกันว่า ข้อเสนอให้กระจายอำนาจการปกครองและการคลังให้ท้องถิ่นต่างๆ ตลอดจน การสร้าง อ.บ.ต. ขึ้นมาใหม่ และข้อเสนอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัดก็ดี ล้วนเป็นไปเพื่อการสร้างรัฐท้องถิ่น แต่ท้องถิ่นจะก้าวหน้าพัฒนาไปได้ ที่สำคัญเราต้องซื้ออยู่กับการสร้างประชาสังคมท้องถิ่น มิใช่ปล่อยให้การปกครองท้องถิ่นอยู่ในมือของนักการเมืองและข้าราชการเท่านั้น ในการออกแบบองค์กรปกครองท้องถิ่นนั้น ควรออกแบบมันบนพื้นฐานของประชาสังคมท้องถิ่นที่มีอยู่แต่เดิม และสุดท้ายหลักเกณฑ์การทำงานขององค์กรปกครองท้องถิ่น ต้องไม่เป็นราชการเหมือนอย่างที่ว่ารัฐส่วนกลางเป็น ตรงกันข้ามต้อง

ทำให้องค์กรปกครองท้องถิ่นมีความคล่องตัว
ในการรวบรวมฉันทก้ำลึงประชาสังคมเข้ามา
ร่วมงานด้วยให้มากที่สุด
เท่าที่จะทำได้⁽²⁴⁾

ให้ประชาสังคมเข้ามาทำงานร่วมกับรัฐได้อีก
ด้วย⁽²⁵⁾

การปฏิรูป
ระบบราชการ ความ
เข้าใจและตระหนักถึง
ความสำคัญของประชา
สังคม จะทำให้เรามอง
ออกว่าการปฏิรูประบบ
ราชการจะจำกัดเพียง
การแก้ไขเปลี่ยนแปลง
สถาบันและโครงสร้าง
อำนาจหน้าที่ของรัฐ
อย่างเดียวไม่ได้ หาก
ต้องคิดให้ระบบราชการ
ใหม่ที่อนุวัติ สนับสนุน
หรือเปิดช่องให้กลุ่ม
ประชาสังคมเข้ามาช่วย
คิด ช่วยทำงานของ
ราชการได้สะดวก ทั้งรัฐ
ต้องเปิดทางให้มีการนำ
งบประมาณราชการไป
หนุนช่วยการทำงานของ
องค์กรพัฒนาเอกชน
(NGOs) และกลุ่ม
ประชาสังคมอื่นๆ ได้
สะดวกยิ่งๆ ขึ้น ระบบ

ราชการต้องไม่ออกแบบไว้เพียงแค่ให้ป้องกัน
ทุจริตได้ ที่สำคัญไม่น้อยกว่าคือต้องออกแบบ

**อนาคตของไทย
อยู่ที่ไหน? ไม่ได้อยู่
ที่การปรับปรุงและ
ปฏิรูปรัฐเอกลันิยม
ไม่ได้อยู่เพียงการ
สร้างเศรษฐกิจ
ตามระบบตลาด
ให้เข้มแข็งเท่านั้น
แต่อยู่ที่การสร้าง
ประชาสังคมและ
รัฐพลันิยม ซึ่ง
สนับสนุนและร่วมมือ
กับประชาสังคมเป็น
อย่างดีด้วย**

การป้องกัน
การซื้อสิทธิขาย
เสียงในการเลือกตั้ง
ความเข้าใจที่มีต่อประชา
สังคมและความเป็น
พลเมือง จะทำให้เรา
มองเห็นว่าการขายเสียง
ของประชาชนไทยไม่ได้
เป็นเพราะความจนอย่าง
เดียว และก็ไม่ได้เป็น
เพราะความปรารถนา
ของประชาชนที่จะใช้
บารมี อำนาจของ
นักการเมืองเพื่อดึงเอา
ทรัพยากรและโครงการ
ของรัฐมาลงยังพื้นที่ของ
ตนเท่านั้น หากยังเป็น
เพราะประชาชนขาด
จิตสำนึกเรื่องความเป็น
พลเมืองและการเป็น
พลเมืองนั้นที่จะฝึกฝน
กันได้ดีประการหนึ่งคือ
ส่งเสริมให้พวกเขาจัดตั้ง
กันขึ้นมาเป็นกลุ่ม ชมรม
องค์กร ประชาสังคม
ต่างๆ ซึ่งเน้นการประสาน

ผลประโยชน์เฉพาะตนเฉพาะกลุ่มเข้ากับผล
ประโยชน์ของส่วนรวมที่ใหญ่กว่าและเหนือกว่า

นั่นเอง

การพัฒนาประเทศ ความเข้าใจถึงความสำคัญของประชาสังคม จะทำให้เราเสนอการพัฒนาเศรษฐกิจ-สังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างประชาสังคมและคนชั้นกลางพ่วงเข้าไปด้วย รวมทั้งสามารถเสนอการสร้างเมืองที่เป็นประกาศของประชาธิปไตยและการปกครองท้องถิ่นด้วย มิใช่เมืองของดีกรวมถนนหนทางและการค้าการขายเท่านั้น นอกจากนี้เรายังอาจมีข้อเสนอถึงการพัฒนาโดยอาศัยการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อีกด้วยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ต้องเร่งสร้างประชาสังคมขึ้นมา ไม่ใช่แทนที่รัฐด้วยนักกิจกรรม แค่นั้นเป็นพอ หากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) คิดแค่นั้นเขาก็เป็นเพียงผู้ทำการแทนประชาสังคมเท่านั้น ซึ่งแน่นอนย่อมยังไม่เพียงพอ

การเตรียมตัวประเทศไทยให้พร้อมกับศตวรรษที่ 21 หรือให้พร้อมรองรับสังคมสารสนเทศ แนวคิดประชาสังคมไม่ได้มีประโยชน์สำหรับการแก้ไขปัญหาก็เป็นจุดอ่อนข้อบกพร่องของสังคมไทยเองเท่านั้น ดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้นไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปรัฐธรรมนูญก็ดี การปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นก็ดี การปฏิรูประบบราชการก็ดี การป้องกัน การซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้งก็ดี และการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับจุดมุ่งหมายทางการเมืองและสังคมก็ดี ความจริงยังมีปัญหาที่สังคมไทยมีร่วมกับสังคมโลก ซึ่งสามารถแก้ได้ด้วยแนวทางประชาสังคมอยู่ด้วย

เช่นกัน นั่นคือ ปัญหาว่าการเตรียมประเทศไทยให้พร้อมอย่างไรในทางการบริหาร ในเมื่อศตวรรษที่ 21 และการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยของโลกจากยุคสังคมอุตสาหกรรมไปสู่ยุคสังคมสารสนเทศ กำลังยืนคอยเราอยู่

ปีเตอร์ ดรัคเกอร์ (Peter Drucker) บรรณานุกรมทางการบริหารและการจัดการได้กล่าวไว้ในหนังสือ The New Reality เมื่อปี 1989 ว่าโลกในยุคใหม่ที่สหรัฐกำลังเดินเข้าพานั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องลดขนาดและบทบาทหน้าที่ลง แล้วปล่อยให้กลุ่มทางสังคมทั้งหลายเข้ามามีบทบาททางสาธารณกิจมากขึ้น เหตุผลของดรัคเกอร์ คือ รัฐขนาดใหญ่ที่มีบทบาทภาระหน้าที่มากมาย เช่น รัฐสวัสดิการ สังคมทั้งหลายกำลังจะตายด้วยน้ำหนักของตัวเอง ประชาชนจะพากันคัดค้านรัฐที่จู้จี้จุกจิกทั้งหลายด้วยเหตุผลเรื่องความไม่มีประสิทธิภาพ ความยืดเยื้ออดอยาก ความคับแคบไม่เปิดให้ประชาชนมีทางเลือกในการรับบริการจากภาคเอกชน และที่สำคัญที่สุดอาจจะคัดค้านเพราะไม่มีปัญญาจ่ายภาษีให้รัฐเช่นนี้ได้สูงลิ่วอีกต่อไปแล้ว⁽²⁶⁾ จากปี 1989 อีกเกือบสิบปี ดรัคเกอร์ก็สรุปทำนองเดียวกันในหนังสืออีกเล่มหนึ่งของเขาคือ The Post-Capitalist Society ดรัคเกอร์ชี้อีกว่าในโลกยุคใหม่ประเทศต่างๆ กำลังย่างก้าวไปทากันนั้น จะต้องให้บทบาทกับกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ราชการ ทั้งยังต้องสร้างสำนักพลเมืองให้ประชาชน ด้วยการให้ประชากรเข้าไปร่วมกันสร้างองค์กร สมาคมและสถาบันต่างๆ เพื่อ

ประโยชน์ของส่วนรวม ดรัคเกอร์ชี้ว่าต้องสร้าง
สิ่งที่เขาเรียกว่าภาคที่สาม อันหมายถึงภาคที่
ไม่ใช่รัฐ แต่ก็ไม่ใช่ธุรกิจ ให้เข้มแข็งเพื่ออนาคต
อีกด้วย⁽²⁷⁾

อันที่จริงกระแสที่มองว่าอนาคตข้างหน้า
ของโลก คือ อนาคตที่รัฐต้องลดอำนาจและ
บทบาทหน้าที่นั้น เริ่มกันมาตั้งแต่ทศวรรษ
1970 แล้ว เมื่อโรเบิร์ต นิสเบท (Robert
Nisbet) ชี้ว่าอำนาจรัฐกำลังย่างเข้าสู่สนธยา
(The Twilight of Authority) และเขาได้ย้ำ
ว่าต้องรื้อฟื้นให้ภาคสังคมอันหมายถึงภาคที่
ไม่ใช่รัฐ ไม่ใช่ระบบราชการ ให้แข็งแกร่ง กลับ
ฟื้นขึ้นมาทำการอันเป็นสาธารณกิจต่าง ๆ
มากขึ้น ๆ เป็นที่น่าสนใจว่านิสเบท (Nisbet)
คาดการณ์ได้ล่วงหน้าก่อนเหตุการณ์นานทีเดียว
ว่า รัฐผูกขาดอธิปไตย สมัยใหม่ทั้งหลายไม่ว่า
จะเป็นรัฐแบบโซเวียต ซึ่งเป็นรัฐเผด็จการ หรือ

ไม่ว่ารัฐสวัสดิการสังคมของประเทศทุนนิยม
ตะวันตก ซึ่งเป็นรัฐประชาธิปไตยทั้งหลาย จะ
ต้องเอาตัวไม่รอดในที่สุด

ประเทศไทยกำลังจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21
และสังคมสารสนเทศ เช่น ประเทศอื่นๆ
ภายในเวลาไม่ช้านี้ จึงต้องเร่งสร้างประชาสังคม
เพื่อให้เป็นเครื่องมือหรืออาวุธสำหรับการ
เผชิญหน้ากับอนาคต

อนาคตของไทยอยู่ที่ไหน? ไม่ได้อยู่ที่
การปรับปรุงและปฏิรูประบบราชการ ไม่ได้อยู่
เพียงการสร้างเศรษฐกิจตามระบบตลาดให้
เข้มแข็งเท่านั้น แต่อยู่ที่การสร้างประชาสังคม
และรัฐพหุนิยม ซึ่งสนับสนุนและร่วมมือกับ
ประชาสังคมเป็นอย่างดีด้วย⁽²⁹⁾

เชิงอรรถ

(1) ตัวอย่างของงานประเภทนี้ได้แก่ : แสง รันตมงคลมาส, “กลุ่มอิทธิพล” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, สัตว์การเมือง (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2514) ; มนตรี เจนวิทย์การ “กลุ่มอิทธิพลทางเศรษฐกิจในประเทศไทย” ข้อคิดบางประการในแง่กฎหมาย นโยบายสาธารณะและกระบวนการเมือง; ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ “กลุ่มผลประโยชน์พรรคการเมือง มติมหาชน”, เทศาภิบาล ปีที่ 76 ฉบับที่ 6 (มิ.ย. 2524), น. 55-78; นิยม รัฐอมฤต “กลุ่มผลประโยชน์และพรรคการเมืองกับการถ่ายทอดมติมหาชน”, รัฐสภาสาร, ปีที่ 35, ฉบับที่ 10 (ต.ค. 2530), น. 30-48; ชูวัฒน์ วุฒิเมธี, “กลุ่มมอมทรัพย์ เพื่อการผลิต” ใน อมร รักษาศักดิ์ และ ชูวัฒน์ วุฒิเมธี, การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย, 2524); มนตรี เจนวิทย์การ “กลุ่มพลังมวลชนพื้นฐานกับการเข้าร่วมทางการเมืองในชนบทไทย” ใน โอโหมทัย วัฒนาพร, บ.ก. (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2527); มนตรี เจนวิทย์การ, การเมืองไทยยุคใหม่ คุรุประชาบาล : บทบาทการต่อสู้ทางการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528); เอนก เหล่าธรรมทัศน์ มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจแปลและเรียบเรียงโดย สายทิพย์ สุดดิพันธ์, (กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2540); สังคีต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บ.ก. ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536); สังคีต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย (พ.ศ. 2475-2503) (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526); สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม”, วารสารธรรมศาสตร์และการเมือง, ปีที่ 11, ฉบับที่ 2 (มิ.ย. 2525); จามรี พัทธกัญวงศ์, “ระบบทุนนิยมการเปลี่ยนแปลงของสังคมชวาไทย”, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ปีที่ 3, เล่มที่ 4 (เม.ย.-มิ.ย. 2527); กนกศักดิ์ แก้วเทพ, บทวิเคราะห์สหพันธ์ชวาชาวไร่แห่งประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530); อารมณ พงศ์พจน์, กรรมกร : ความรู้เกี่ยวกับขบวนการกรรมกร (กรุงเทพฯ: บริษัทพิชการพิมพ์, 2522); วิฑูรย์ ปัญญากุล, การพัฒนาต้องมาจากประชาชน : เวทีชาวบ้าน 34 (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535); วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, บ.ก. สิทธิชุมชน : การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536)

(2) ผู้เขียนหมายถึงงานของนักคิด เช่น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, กาญจนา แก้วเทพ, ประเวศ วะสี และ เสน่ห์ จามริก เป็นต้น; อ่านแนวคิดหลักและความเป็นมา โดยสังเขปของสำนักวัฒนธรรมชุมชนได้จาก ฉัตรทิพย์ นาถสุภา “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” ในผู้เขียนคนเดียวกัน, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537) และ กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาบ้านกับเมือง, (สภากาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ไม่มีสถานที่พิมพ์และปีที่พิมพ์จำหน่าย), หน้า 116-167 ดู เกษียร เตชะพีระ, วิวาทะโลกาวัตร (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2538); บทความชุดที่ 3 “โลกาวัตร VS วัฒนธรรมชุมชน”, หน้า 109-176 ด้วย

(3) อ่าน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ทางเลือกสังคมไทย : คำตอบอยู่ที่ชุมชน ในผู้เขียนคนเดียวกัน, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537); ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ร่วมกับสำนักพิมพ์หมู่บ้าน, ฉบับพิมพ์ครั้งที่สาม, พ.ศ. 2533), โดยเฉพาะหน้า 47-50

(4) Norberto Bobbio, “Civil Society”, p. 23, in idem., *Democracy and Dictatorship* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989); Bryan Turner, “Outline of a Theory of Citizenship” in Chantal Mouffe, *Dimensions of Radical Democracy* (London: Verso, 1992), p. 50

⁽⁵⁾อ่าน Chantal Mouffe, *The Return of The Political* (London : Verso, 1993), โดยเฉพาะบทที่ 1, 2 และ 4; Jean – Jacques Rausseau, *The Social Contract*, Translated by G.D.H. Cole (Buffalo: Prometheus Books, 1988), pp. 23–24, 34–35; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley: University of California Press, 1984), โดยเฉพาะบทที่ 1, 6, 7 และ 9; Amitai Etzioni, *The Spirit of Community* (New York: Touchstone, 1993), โดยเฉพาะบทที่ 8 และ 9; Alasdair MacIntyre, *After Virtue* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1984, 2nd ed.), บทที่ 15 และ 16; –Shelley Burtt, “The Politics of Virtue Today” *American Political Science Review*, Vol. 87 No.2, June 1993.

⁽⁶⁾อ่าน Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York : Vintage Books, 1958), Vol. 2, pp. 129 – 131; Marvin Zetterbaum, “Alexis de Tocqueville” in Leo Strauss and Joseph Cropsey, eds. *History of political Philosophy* (Chicago: University of Chicago Press, 1987, 3rd ed.), pp. 776–778; Adrian Oldfield, “Tocqueville: Citizenship in Town and State”, in idem., *Citizenship and Community* (London: Routledge, 1990)

⁽⁷⁾Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, Volume 1 : The renaissance (Cambridge University Press, 1978), บทที่ 4 และ 6; J.G.A. Pocock, “The Ideal of Citizenship Since Classical Times” และ Will Kymlicka and Wayne Norman, “Return of the Citizen” in Ronald Beiner, ed. *Theorizing Citizenship* (Albany: State University of New York Press, 1995); Adrian Oldfield, *Citizenship and Community* (London: Routledge), บทที่ 1, 7 และ 8; Bryan Turner, “Outlin of a Theory of Citizenship” in Chantal Mouffe, ed. *Dimensions of Radical Democracy* (London : Verso, 1992), pp. 33–62; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley : University of California Press, 1984). บทที่ 8 และ 9; Christopher Pierson, *The Modern State* (London : Routledge, 1996), บทที่ 5 “States and Citizens”, pp. 127–154

⁽⁸⁾Adrian Oldfield, *Citizenship and Community* (London : Routledge, 1990), บทที่ 3, 7 และ 8; Quentin Skinner, *The Foundation of Modern Political Thought*, Vol. 1 : The Renaissance (Cambridge : University Press, 1978), Chapter 6, esp. pp. 180–186; Chantal Mouffe, “democratic Citizenship and the Political Community”, in idem.; *The Return of The Political* (London : Verso, 1993), pp. 60–73; Sanford Lakoff, *Democracy : History, Theory, Practice* (Boulder : Westview Press, 1996), Chapter 4 “Plural Autonomy : Roman and Later Republicanism”

⁽⁹⁾Quentin Skinner, *The Foundation of Modern Political Thought*, Vol. 1 : the Renaissance (Cambridge University Press, 1978), Chapter 6; J.G.A. Pocock, *The Machiavellian Moment* (Princeton : Princeton University Press, 1975)

⁽¹⁰⁾อ่าน Alfred Stepan, *The State and Society* (Princeton : Princeton University Press, 1978), pp. 7 – 17 Stepan เรียกแนวคิดที่ผู้เขียนเรียก Liberal – individualist ว่า Liberal Pluralist แต่เนื้อหาที่น่าสนใจและวิจารณ์นั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน อ่าน Chantal Mouffe, “American Liberalism and Its Communitarian Critics”, in idem., *The Return of The Political* (London : Verso, 1993) ประกอบด้วย

⁽¹¹⁾อ่าน David Nicholls, *The Pluralist State* (London : Macmillan, 1975); Paul Q. Hirst, ed. *The Pluralist Theory of The State* (London : Routledge, 1989); Andrew Vincent, *Theories of The State* (Oxford : Basil Blackwell, 1987); บทที่ 6

⁽¹²⁾David B. Truman, *The Governmental Process* (New York : Knopf, 1951); Robert A. Dahl, *A Preface to Democratic Theory* (Chicago : University of Chicago Press, 1958); Robert A. Dahl, *Who Governs?* (New Haven : Yale University Press, 1961)

⁽¹³⁾Michael O. Hardimon, *Hegel's Social Philosophy : The Project of Reconciliation* (Cambridge : Cambridge University Press, 1994)

⁽¹⁴⁾Steven B. Smith, *Hegel's Critique of Liberalism* (Chicago : University of Chicago, 1989), บทที่ 2, 3, 4; Shlomo Avineri, *Hegel's Theory of the Modern* (Cambridge : Cambridge University Press, 1972), pp. 144–154; Adrian Oldfield, "Tocqueville : Citizenship in Town and State", in idem., *Citizenship and Community* (London : Routledge, 1990); Mark S. Cladis, *A Communitarian Defense of Liberalism : Emile Durkheim and Contemporary Social Theory* (Stanford : Stanford : Stanford University Press, 1992)

⁽¹⁵⁾Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract, Translated by G.D.H. Cole* (Buffalo : Prometheus Books, 1988), Book 2, Chapter 3 and Book 4, Chapter 1; Dante Germino, *Machiavelli to Marx* (Chicago : University of Chicago Press, 1972), Chapter 7 ส่วนที่ว่าด้วย "Rousseau", p. 191

⁽¹⁶⁾ธีรยุทธ บุญมี, สังคมเข้มแข็ง (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2536), หน้า 177–178

⁽¹⁷⁾H.D. – Evers, "Bureaucratization of Southeast Asia", Working Paper No. 71 (Bielefeld : University of Bielefeld Sociology of Development Research Center, 1985) p. 10

⁽¹⁸⁾งานเขียนที่สันักประวัติศาสตร์ได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคมไทย ในช่วงกว่าสองศตวรรษที่ผ่านมา ได้เป็นอย่างดี คือ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย" ใน ฉลอง สุนทราวาณิช, บ.ก. วิพากษ์สังคมไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2538) หน้า 89 – 150

⁽¹⁹⁾อ่าน Benjamin Barber, *An Aristocracy of Everyone* (New York : Oxford University Press), Chapter 7 "Teaching Democracy Through Community Service"; Benjamin Barber, *Strong Democracy* (Berkeley : University of California Press, 1984), pp. 178 – 279; Derek Heater, *Citizenship : The Civic Ideal in World History, Politics and Education* (London : Longman, 1990); Norman H. Nie, Jane Junn and Kenneth Stehlik-Barry, *Education and Democratic Citizenship in America* (Chicago : University of Chicago press, 1996)

⁽²⁰⁾James S. Coleman, *Foundation of Social Theory* (Cambridge : Harvard University Press, 1990), pp. 300 – 321; Robert D. Putnam, *Making Democracy Work?* (Princeton : Princeton University Press, 1993), p. 167

(21)อ่าน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, **สองนคราประชาธิปไตย** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), บทที่ 4 “ปฏิรูปเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย” เพื่อจะได้แง่คิดเรื่องการสร้างเมืองขนาดเล็กและขนาดกลางเพื่อเป็นฐานของประชาธิปไตย

(22)Edward Banfield อธิบายว่าชาวอิตาลีจำนวนมาก โดยเฉพาะในเขตชนบทในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก็อยู่ในสภาพที่มีชุมชนทางจริยธรรมไม่ไกลไปกว่าครอบครัว ซึ่งสามารถนำมาใช้อธิบายสภาพการณ์ในหมู่คนไทยจำนวนมากในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดี; อ่าน Edward Banfield, *The Moral Basis of a Backward Society* (Glencoe,: The Free Press, 1958), esp. Chapter 5 “A Predictive Hypothesis”, pp. 85 – 104

(23)อ่านแนวคิดปฏิรูปการเมืองด้วยการโอนอำนาจมาให้ประชาสังคมเพิ่มเติมจาก ธีรยุทธ บุญมี, **ปรัชญาแห่งการปฏิรูปการเมือง** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิไลฯ, 2540)

(24)ธนศร เจริญเมือง, จรัส สุวรรณมาลา และผู้เขียนเองกำลังร่วมกันวิจัยเรื่องการปกครองท้องถิ่นโดยมีจุดเน้นจุดหนึ่งอยู่ที่ทำอย่างไรจะให้การปกครองท้องถิ่นเป็นการปกครองที่ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นของตนเองจริงๆ มากขึ้น ผลการวิจัยเบื้องต้นของเรากำลังจะตีพิมพ์เผยแพร่โดยวารสารธรรมศาสตร์เร็วๆ นี้

(25)อ่านตัวอย่างวิธีคิดทำนองนี้จาก David Osborne and Ted Gaebler, *Reinventing Government* (New York : Plume Book, 1993), Chapter 2

(26)Peter F. Drucker, *The New Realities* (New York : Harper & Row, 1989), Chapters 6 and 7, pp. 59 – 105, ดูหน้า 74 – 75 เรื่อง “The Silent Tax Revolt” ด้วย

(27)Peter F. Drucker, *Post – Capitalist Society* (New York : Harper Business, 1993), Chapters 9 “Citizenship Through the Social Sector”, pp. 168 – 180 ดูหน้า 172 โดยเฉพาะ : “In order to be able to act in a rapidly changing and dangerous world, the post – capitalist polity must recreate Citizenship”

(28)Robert Nisbet, *Twilight of Authority* (Oxford : Oxford University Press, 1975), esp. Chapter 5 “The Restoration of Authority”, pp. 230 – 287

(29)ผู้เขียนขอแนะนำหนังสือภาษาอังกฤษ และภาษาไทยที่น่าจะอ่านเพื่อเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจต่อเรื่องประชาสังคมมากขึ้น ดังนี้ : Norberto Bobbio, *Democracy and Dictatorship* (Minneapolis : University of Minnesota Press, 1989); Ernest Gellner, *Conditions of Liberty : Civil Society and its Rivals* (London : Penguin Books, 1994); Ernest Gellner, “Civil Society in Historical Context” *Journal of democracy* (Vol., No. 3, 1991) Robert D. Putnam, *Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton Princeton University Press, 1993); Keith Tester, *Civil Society* (London : Routledge, 1992); Jonathan Boswell, *Community and the Economy* (London : Routledge, 1990); Joshua Cohen & Joel Rogers, *Associations and Democracy* (London : Verso, 1995); Paul Hirst, *Associative Democracy* (Cambridge, Polity Press, 1994); Rubem Cesar Fernandes, *Private But Public* (Washington, D.C. : Civicus, 1994); Amitai Etzioni, *The Spirit of Community* (New York : Touchstone, 1993); Chantal Mouffe, *The Return of The Political* (London : Verso, 1993); Chantal Mouffe, ed., *Dimensions of Radical Democracy* (London : Verso, 1992); M. Scott Peck, *The Different Drum : Community Making*

and Peace (New York : Touchstone Book, 1987); ชีวฤทธิ์ บุญมี, *สังคมเข้มแข็ง* (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2536); ประเวศ วะสี, *ธรรมิกสังคม* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2538) โดยเฉพาะบทที่ 5 และ 6; ประเวศ วะสี, *แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมसानภาพและวิชา* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536); เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย" ใน *ฉลอง สุนทรวาณิชย์, วิพากษ์สังคมไทย* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2538)

